

LIEN OCH SLIPBLADET

- Några utövare och deras kunskaper

Figur 1. Lie och bryne på brynebocken (Broman 2014).

Anna Lundgren

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning mot
landskapsvård
2023, 180 hp
Grundnivå

Lien och slipbladet

- Några utövare och deras kunskaper

Anna Lundgren

Handledare: Eva Gustavsson

Kandidatuppsats, 15 hp

Trädgårdens och Landskapsvårdens hantverk, inriktning Landskapsvård

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för kulturvård

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
conservation@conservation.gu.se
SE-405 30 Göteborg, Sweden

www.conservation.gu.se
Tel +46 31 786 47 00

Bachelor of Science in Conservation, with major in Garden and Landscape Crafts, 180 hec
Graduating thesis, 2023

By: Anna Lundgren

Mentor: Eva Gustavsson

Titel in original language: **Lien och slipbladet** – Några utövare och deras kunskaper

Language of text: Swedish

Number of pages: 56

The scythe and the grinding blade – knowledge from some practitioners

ABSTRACT

With the long use of the scythe in the Swedish landscape, traditions and methods have developed around the craft, which today makes it an important cultural heritage to preserve. Traditionally the grinding blade have been used in Sweden as a result of the extensive scythe forged that have existed in our country. The purpose of this study has been to document the knowledge of some practitioners of the scythe and the grinding blade today. For example, where their knowledge originates from and what difficulties maintaining the craft are brought forward. The study has been carried out through two deeper interviews and two more general interviews with practitioners. In addition to the interviews, a compilation of knowledge about the scythe and the grinding blade has been made. The results show that all interviewees have a broad knowledge of the scythe and that some of the knowledge has been passed down from older people or older generation. Depending on the purpose of using the scythe and availability, it differs which blade or shaft is chosen. When the purpose is to annually manage mowing fields in a certain location, the focus becomes getting a tool that works optimally at the location. You might then make our own shaft and use blades that are traditionally made. But if the purpose instead is to lead a course about the scythe it becomes more important finding shafts and blades that are available for many. The new all-steel blades and fabricated shafts are therefore chosen. Since there are also few options of obtaining new grinding stones today it creates difficulties for new users and big assemblies. The field therefore is mixed and for example contains of both old traditionally made blades as well as new steel blades. To be able to maintain and preserve the scythe and grinding blade we need to pay attention to these differences and find solutions for each of them. With joint commitment, additional knowledge and finding ways forward the use of the scythe with grinding blade can continue.

Keywords: scythe, grinding blade, grinding stone.

Förord

För mig var det den där känslan av att vara ute på gården som barn som gjorde att jag valde den här utbildningen i Landskapsvård. Den där känslan av att vandra på ett öppet fält, följa djurens stigar i beteshagen, hoppa från sten till sten eller klättra på stenmurarna som omgav de öppna markerna. När jag tänker på det så hänger det egentligen ihop även med mitt val av examensarbete. Att skriva om något som historiskt sett har format de markerna där jag upplevde den där känslan som jag hade som barn.

Under utbildningen när vi kom i kontakt med lien så förstod jag inte riktigt vad skillnaderna på liarna, knacklie eller sliplie, och valet av dem hade för innebörd. Vi fick främst lära oss knacklien även om vi pratade om att vi i Sverige traditionellt sett använt något annat och blev visade hur ett slipliblad skärptes. I dag när jag läst mycket om liens historik i Sverige och träffat personer som använder sig av sliplibladet har min förståelse ökat och även min önskan om att hitta sätt att kunna bevara det traditionella arvet. Jag hoppas därför att det här arbetet kan bidra till mer förståelse för läsaren och kanske tankar och idéer hur fortsättningen skulle kunna se ut.

Jag vill rikta ett stort TACK till alla som på något sätt varit delaktiga till att göra det här arbetet möjligt. Ett särskilt tack vill jag rikta till Michael, Kjell, Sune och Roland för all tid och allt engagemang ni har lagt ned under intervjuerna. Utan er hade det här arbetet inte varit möjligt.

Jag vill även rikta ett stort tack till min handledare Eva Gustavsson som hjälpt mig att hitta vägen framåt i arbetet. Tack även till er som hjälpte mig med urvalet av intervjupersoner, Lie-Mats och Hjalmar Croneborg, och er andra som jag hade kontakt med under den processen.

Tack till Nils Östen Nilsson, författare till "Lien och dess marker" samt Rune Stenholm Jakobsen, författare till "Liehandboken" för att jag fått använda mig av fina illustrationer och bilder från era böcker.

Jag vill även tacka mina klasskamrater som ställt upp med läsning och gett mig energi att fortsätta. Slutligen vill jag tacka min familj för att ni har peppat, ställt upp och stöttat mig genom hela arbetet.

Innehållsförteckning

1. Inledning	9
1.1 Bakgrund	9
Lien	9
Två typer av lieblad	9
1.2 Problemformulering	10
1.3 Syfte och frågeställningar	11
1.4 Avgränsning	11
1.5 Forsknings- och kunskapsläge	11
1.5.1 Tryckta källor kring lien i Sverige	11
1.5.2 Källkritik	13
1.5.3 Tradition	13
1.6 Kunskapssammanställning om lien	14
1.6.1 Liens historik	14
1.6.2 Lieorvet	15
1.6.3 Liebladet	16
1.6.4 Slipning av liebladet	21
1.6.5 Brynet och andra skärpningsverktyg	23
2. Metod	25
2.1. Intervju	25
2.1.1 Urval	25
2.2 Undersökningens genomförande	26
2.2.1 Analys	26
3. Undersökning – Intervjustudie	26
3.1 Intervjuer på plats	26
3.1.1 Intervju 1	26
3.1.2 Intervju 2	33
3.2 Intervju per telefon	39
3.2.1 Intervju 3	40
3.2.2 Intervju 4	42
4. Diskussion och slutsatser	43
4.1 Diskussion	43
4.1.1 Bakgrund	43
4.1.2 Liebladet	45
4.1.3 Slipning av liebladet	46
4.1.4 Bryne och andra skärpningsmetoder	46
4.1.5 Inställning av lien	47
4.1.6 Orv	47
4.1.7 Positivt med sliplien	47
4.2 Slutsatser	48
5. Sammanfattning	50
6. Käll- och litteraturförteckning	53
6.1 Tryckta källor	53
6.2 Bildförteckning	54
6.3 Elektronisk källförteckning	56

1. Inledning

”Målaren återger landskapet med färg och pensel, men bonden formar det i original med lövkniv och lie. Bondens arbete i landskapet avsätter dels sådana omedelbara arbetsuttryck som den höstade ängen, det hamlade trädet, dels återigen sådana moment som ängslador, hägnader, höstackar och så vidare.”

Så här beskrev Märten Sjöbeck bondens betydelse för landskapet i boken om Småland 1930 (Sjöbeck 1930 se Gustavsson 2009 s. 22). Han skrev många texter kring människans nyttjande av landskapet och vilken betydelse det hade för det svenska landskapets skönhet. I dag vet vi att det tidigare bruket, exempelvis genom användandet av lien, i stor utsträckning formade landskapet exempelvis bidrog till de blommande artrika markerna. Vi vet också att dessa värdefulla marker är hotade och är i behov av att skyddas. Det är många gånger en utmaning i dag att sköta markerna på rätt sätt så att de behåller deras värden. Förutom behovet att skydda de värdefulla markerna vill vi även bevara den långa traditionen av att slå markerna med lie. Det är ett hantverk som utvecklats och formats över tid, där det skapats viktiga traditioner och metoder för olika marker i det svenska landskapet. Därmed är det ett viktigt kulturarv att bevara.

På utbildningen inom landskapsvård har vi fått lära oss att slå med lie, att knacka en lie, att bryna en lie, vi har lärt oss om ängens betydelse och att ängen kunde se ut på många olika sätt i det historiska landskapet – fuktig, torr, stenig med mera. Men om vi vill se tillbaka på vårt historiska arv av lien i Sverige så stämmer det inte riktigt överens med de kunskaperna vi fått. Traditionellt så har vi i Sverige inte använt oss av den numera populära knacklien som skärps genom att knackas ut mot ett städ. I Sverige har det allmänna varit liar som skärptes genom slipning mot en slipsten. I och med att knacklien vunnit mark och blivit allt mer synlig i våra landskap riskerar vårt historiska arv att försvinna. I mitt arbete önskar jag därför att hämta mer kunskap om hantverket kring den traditionella lien i Sverige.

1.1 Bakgrund

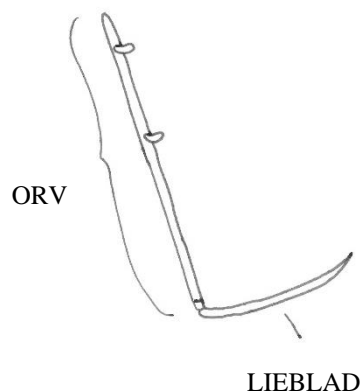
Lien

Lien består egentligen av två delar, orvet och liebladet, se figur 2. Orvet är skaftet och liebladet är det som skär av vegetationen. Liens utseende har skiftat över tid och anpassats till lokala naturförhållanden och traditioner. Även benämningarna kring användandet av lien skiljer sig åt, bland annat används slå med lie, slätter med lie eller höstning med lie.

Två typer av lieblad

Som nämnts tidigare finns det två olika sorters lieblad som inte är tillverkade på samma sätt och därmed skärps eller vässas genom olika metoder. De olika bladen har traditionellt använts i olika delar av världen.

Slipbladet – Slipbladet är oftast smalare än knackbladet (se figur 3) och skärps på en roterande slipsten. För att hålla bladet vasst kan det underhållas med en vispesticka, vilket är en sticka av hårt trä, och ett bryne. Slipbladet har traditionellt använts i Sverige och Nordamerika (Stenholm Jakobsen, 2015 s. 51).

Figur 2. Lien med dess orv och lieblad (Lundgren 2023).

Knackbladet – Knackbladet är oftast bredare än slipbladet och kan vanligen kännas igen på att det är stansat med små märken (se figur 4). För att skärpa en knacklie, knackas bladet ut så det blir vasst med hammare ovanpå ett städ. Det är ett slags kallsmide där det sker en härdning av eggen under knackningen vilket innebär att hårdheten i stålet då ökar. Knackbladet hålls sedan vasst genom bryning ute i fält. Traditionellt har knacklien använts i stora delar av världen (Edblom 2018 s. 2, Stenholm Jakobsen 2015 s. 52). Många lieblad som finns att köpa i handeln i dag är knacklieblad men det finns samtidigt en okunskap kring bladens skillnader (Edholm, 2018 s. 2).

Figur 3. Här ses två olika slipblad (Stenholm Jakobsen 2015 s. 64).

Figur 4. Här ses fyra olika knackblad (Stenholm Jakobsen 2015 s. 62).

De senaste åren har knacklien blivit populär i Sverige och i stor utsträckning tagit över liebrukandet. En anledning till dess popularitet är att det i huvudsak är dessa blad som numera säljs och många kurser som hålls utgår från just knacklien (Edholm 2018 s. 4). En annan anledning är att det framhålls att det är enklare att lära sig att skärpa ett knackblad genom knackning än att lära sig slipa ett slipblad. Skärpningen, eller själva knackningen som det även kallas, går också att göra ute i fält. Om bladet har skadats kan det alltså antingen bryngas brukbart igen eller knackas tillrätta ute på ängen. Om ett slipblad får en skada behövs en slipsten för att fixa eggen igen och slipstenen är svår att ta med sig (Stenholm Jakobsen 2015 s. 58). Det framkommer också, efter samtal med personer inom fältet, att det kan vara en svårighet i dag att få tag i slipstenar och slipblad eftersom de som använts traditionellt inte tillverkas längre.

1.2 Problemformulering

Intresset för lien i Sverige har ökat de senaste åren och en stor orsak är att knacklien har införts i Sverige av engagerade lieutövare. Exempelvis vann två erkända lieutövare pris av Kungliga vetenskapsakademien i april 2022 för sitt arbete med att skapa ett ökat intresse för lieslätter och därmed bidra till att bevara och restaurera ängsmarker. Deras arbete har ansetts avgörande för det ökade intresset i Sverige (Kungliga vetenskapsakademien 2022). Att lien får ett uppsving är positivt. Det kan göra att fler börjar slå sina marker, att ytor hålls öppna samt att de värden som kommer med lieslättern behålls. Oavsett vilken lie som används så kan resultatet för vårt landskap bli något positivt.

Men trots att det är positivt att lien fått ett ökat intresse riskerar det traditionella arvet vi i Sverige haft kring lien att försvinna. Genom knackliens utbredning kan personer utan kunskap om lien få bilden av att knacklien använts historiskt och vi tappar då kunskap om vårt traditionella arv. Denna undersökning görs i ett försök att nedteckna kunskap som finns hos några av de lieutövare som i dag använder sig av lien och slipbladet.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med undersökningen är att dokumentera kunskaper som finns hos några av de personer som i dag använder lien och slipbladet. Målet blir även att få en bild av utövarnas bakgrund för att ta reda på vart deras kunskaper härstammar ifrån och för att synliggöra deras drivkrafter kring att fortsätta arbetet med lien i dag. Slutligen önskas även svar på vad utövarna ser för svårigheter med att bevara hantverket.

- Vilka kunskaper uttrycker utövarna kring lien och slipbladet och var kommer kunskapen ifrån?
- Vilka kunskaper är gemensamma och vilka kunskaper skiljer sig åt?
- Vilka svårigheter finns med att bevara hantverket i dag?

1.4 Avgränsning

Det här arbetet beskriver övergripande kunskap, en helhetsbild, om lien och har inte som avsikt att gå in på detaljer eller ge ingående instruktioner kring enskilda moment. Texten ger en övergripande bild av vilka kunskaper som utövarna har kring slipbladet, orv, inställningar av lien och skärpning av lien för att den ska fungera optimalt. Arbetet har inte berört slåtterteknik eller olika bedömningar som görs vid arbetet i fält. Till viss del har vissa moment i fält berörts, exempelvis hur lien hålls vass i fält, men fokuset har inte varit rörelser eller strategier ute i fält. Inte heller säkerhetsmoment kring användandet har berörts.

De utövare som har deltagit under intervjuer på plats har varit bosatta geografiskt så att det har möjliggjort dessa samtal. Det innebär att kunskaperna är färgade av platsen när det kommer till kunskap om lien, lieblad, orv och liknande. Det har inte varit möjligt i detta arbete kunna ta del av kunskaper från utövare i många olika delar av landet vilket skulle varit optimalt för att ge en bred bild av kunskaper med utgångspunkt i exempelvis de markslag eller klimat som regionen hyser.

1.5 Forsknings- och kunskapsläge

För att få en samlad bild över en del av de kunskaper som finns kring lien och slipbladet i dag har information sammanställts från ett antal olika källor. För att kunna följa kunskapen kring lien över tid har både något äldre och nyare källor använts i sammanställningen. Detta för att exempelvis kunna se om det finns uppgifter som förändras eller skiljer sig åt över tid. De källor jag använt mig av beskrivs kortfattat nedan.

1.5.1 Tryckta källor kring lien i Sverige

- *Lantmannens lätta redskap* (Erixon, 1931) är en text publicerad i ett kulturhistoriskt samlingsverk som heter Svenska kulturbilder som gavs ut i sex olika band mellan 1929–1938. Texten berör några av våra vanligaste jordbruksredskap och dess utbredning och utveckling i Sverige. Bland annat handlar texten om några olika lieorv som varit använda i Sverige. Den utgår från långvarigt insamlad information som satts samman för att bygga slutsatser om exempelvis utbredning.
- *Arbetsledaren: praktisk handbok för lantbruksbefäl* (Eklundh, Nilsson & Carlson, 1946). Boken är en praktisk handbok utgiven på uppdrag av lantbrukstjänstemannaföreningen. I boken finns ett avsnitt som berör slåtter med lie vilket kortfattat förklarar arbetet med lien. Trots maskinernas intågande är det tydligt att lien fortsatt är ett viktigt redskap vid tiden på arealer där maskinerna inte kommer åt.

- *Brynetavlan - ett säreget liebryne* (Nyman, 1951) är en text som berör brynetavlan, som var en särskild metod för att slipa lien förr, och dess utbredning. Texten ingår i boken "Liv och folkkultur i Breareds socken i Halland" som är utgiven av Breareds kulturhistoriska förening i samarbete med Samfundet för svensk folklivsforskning i Stockholm.
- *Slipstenshuggning på Gotland* (Lundström, 1954) Texten handlar om hur slipstenshuggningen sett ut på Gotland. Den berör exempelvis slipstenen och brynstenar som använts för skärpning av lien och hur deras export sett ut. Texten är utgiven i tidskriften RIG av föreningen för svensk kulturhistoria i samarbete med Nordiska museet och Folklivsarkivet i Lund.
- *Om liar och liesmide* (Lamm, 1977) Texten är utgiven i Nordiska museets årsbok Fataburen 1977 och är en utförlig sammanfattning om liesmidet över tid i Sverige. Det beskrivna fabrikssmidet bygger huvudsakligen på förhållandena på två bruk i Sverige, Igelfors och Skebergs liefabriker. Texten innehåller bilder på svenska provinsmodeller, utländska modeller smidda i Sverige samt innehåller en bilaga med fabriksstämplar vilket kan användas för identifiering av äldre liar.
- *Lien och dess marker* (Persson & Nilsson, 1988, 1996). Boken tillkom efter en liekurs arrangerad av Simlångsdalens Naturvårdsförening där detaljer och information från kursen nedtecknades. Målet var att föra kunskaper om lien vidare då kunskaperna höll på att försvinna. Liekursen leddes av John Persson från Lidhult och skriften är nedtecknad av Nils Östen Nilsson. Texten är kompletterad med bilder, skisser samt med annan relevant litteratur som framkommer i slutet av boken.
- *Liehandboken* (Stenholm Jakobsen, 2015). Boken är en djupgående hantverksdokumentation, en metodbok om lien och slåtter med lie. Den kan även sägas vara en metodutveckling eftersom den visar på olika metoder när det kommer till lien. Boken beskriver bland annat slåtterns förlopp över året men även lien, dess delar, skärpning av bladet och olika slåttertekniker. Begrepp inom fältet förklaras och det diskuteras värdefrågor såsom bevarande av ett kulturarv. I boken skrivs det om både sliplien och knacklien. Rapporten är utgiven av Hantverkslaboratoriet.
- *Noteringar från slåtterdag Wij trädgårdar* (Edblom, 2018) Texten är en sammanfattning av information som framkom på en slåtterdag vid Wij trädgårdar i Ockelbo. Slåtterdagen anordnades av Naturskyddsföreningen i Gävleborg tillsammans med Kultur och landskap, Ekotorget, Studieförbundet och Wij Trädgårdar. Slåtterdagen bedrevs som projekt med Denise Fahlander som projektledare.
- *Ängar och slåtter: historia, ekologi, natur- och kulturmiljövård* (Lennartsson & Westin, 2019) Rapporten är en omfattande kunskapsammanställning om ängar och slåtter baserat på historisk och ekologisk litteratur samt erfarenheter från kurser och fältarbete. Rapporten visar den stora variation av skötsel och ängstyper som förekommit historiskt i Sverige. Rapporten ger förståelse kring hur biologisk mångfald och biologiska kulturarv har formats i ängarna. Rapporten är utgiven i ett samarbete mellan Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket och Centrum för biologisk mångfald.

1.5.2 Källkritik

I kunskapssammanställningen om lien har jag använt mig av flera olika källor för att få en så tydlig bild som möjligt. Jag använt mig av flera texter som på något sätt bygger på en vetenskaplig grund eller som är skrivna i syfte att visa på ett dåvarande kunskapsläge i någon form. I de publikationerna finns en transparens där författarna beskriver var kunskapen kommer ifrån och vad syftet är med texterna. Exempelvis kan syftet ha varit att nedteckna kunskap om något speciellt område såsom liesmidet, lieorvens utbredning eller det praktiska handhavandet med lien.

Det kulturhistoriska fältet har utvecklats genom åren och vetenskapliga texter från ett tidigare skede kan ha gjorts utifrån ett visst fokus som i dag inte skulle vara aktuellt. Exempelvis var den etnologiska forskningen tidigare mer inriktad på att finna tydliga gränser för olika företeelser än att fokusera på de variationer som funnits. Exempelvis har texten om de olika lieorven i Sverige (Erixon 1931) ett fokus på lieorvens utbredning på olika platser i Sverige men i sammanställningen har jag valt att istället fokusera på de variationer som beskrivs och inte så tydligt kring deras utbredning. Detta eftersom utbredningsgränserna kan vara osäkra då variationerna av orven i Sverige har varit mycket omfattande.

Jag har även fått till mig vikten av att vara källkritisk inom fältet eftersom vissa vetenskapliga texter som skrivits om lien har skrivits av författare som aldrig har utövat hantverket praktiskt. Flera källor som berör lien och dess praktiska utövande bygger på få personers erfarenheter vilket till viss del gör det svårt att generalisera. Det finns även en risk att kunskap förs vidare utan någon vidare grund, kunskapen kanske lämnas fri utan ifrågasättande eftersom det är svårt att veta hur det historiskt sett ut, då mycket kunskap om lien aldrig blivit nedtecknad. Jag har i sammanställningen försökt att använda båda praktiska metodböcker och mer vetenskapliga texter för att göra bilden så tydlig som möjligt.

1.5.3 Tradition

En tradition brukar beskrivas som handlingar eller tankesätt som förs över från generation till generation. En traditionsbärare är därför någon med kännedom om dessa handlingar eller tankesätt. Överföringen inom traditionen sker oftast muntligt, tillsammans med praktiskt arbete. En tradition är sällan helt statisk utan anpassningar görs av den nya generationen för att det ska passa in i tiden de lever i. De nya inslagen blir successivt en del av traditionen (Almevik 2014 s. 10) Men hur mycket anpassningar eller förändringar kan göras innan det blir ett avbrott i en tradition, ett traditionsbrott? Frågan kan vara svår att besvara eftersom det inom traditionella hantverk sällan finns en enhetlig grupp som diskuterar vad hantverkets grundläggande ramar egentligen består i. Därför blir de traditionella hantverken också mycket sårbara. Ett hantverksyrke kan i dag bestå trots att kunskapen inom fältet till stor del har förändrats. I vissa fall kan det vara nödvändigt att traditionen överger delar av sitt kunskapssystem för att överleva i en föränderlig värld, det är en balansgång i hur mycket som kan förändras innan traditionen fått ett avbrott och blir något annat (Almevik 2014 s. 11–12)

Det kan gå fort att bryta traditioner när de utsätts för hård konkurrens och svag efterfrågan. I överlappningen från en generation till en annan kan då kunskaper försvinna eller glömmas bort. Vissa hantverk återerövas inom exempelvis kulturmiljövården eftersom de behövs för att kunna återställa eller upprätthålla kulturhistoriska miljöer (Almevik 2014 s. 12). Inom svaga hantverkstraditioner, med låg efterfrågan, gör yrkessituationen att det kan vara svårt att utöva hantverket i så stor utsträckning att det blir svårt att bygga upp en gedigen erfarenhet. En hantverkares legitimitet är i mångas ögon nämligen en fråga om erfarenhet, att ha

tillverkat eller utfört något i en viss mängd och med viss regelbundenhet. Men många traditionella hantverk överlever ändå på grund av människors intresse och engagemang. Exempelvis praktiseras lieslätter i huvudsak inom olika föreningar eller slättergillen och utövarna kan vara mycket skickliga trots att en stor erfarenhet kan vara svår att bygga. Om det inte hade funnits någon som utav eget intresse och engagemang hade fört vidare och utvecklat de traditionella hantverkskunskaperna hade kanske traditionen istället försvunnit, därför bär de en viktig roll i bevarandet (Almevik 2014 s. 14, 17). Här finns anledning att även nämna begreppet traditionell ekologisk kunskap. Människan har genom att de levt i, brukat och varit beroende av naturen utvecklat en erfarenhetsbaserad kunskap. Denna kunskap hör ihop med platsen och anpassas när förutsättningarna förändras. Kunskapen innehåller praktisk kunskap om exempelvis hur marken brukas eller om växter men också om olika traditioner. När sådan kunskap inte längre behövs glöms den bort. Sällan har sådan kunskap nedtecknats (Lennartsson & Westin 2019 s. 64).

Liebruket har sedan länge till stor del konkurrerats ut och rationaliserats bort till förmån för maskiner och andra mer effektiva redskap. Vid maskinernas intåg avtog också till stor del behovet av att föra kunskap om lien vidare till yngre generationer. Användandet av lien har dock inte helt försvunnit. Fortfarande efter maskinernas övertag har lien ansetts oundgänglig för att slå dikesrenar eller ytor där maskinerna inte kommit åt (Lamm 1977 s. 107–108, Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946 s. 177). Viss kunskap har därför funnits kvar och tagits tillvara av engagerade som vill bevara slätterängarna och av personer som fortsatt slå otillgängliga områden på sina gårdar. Kunskapen har därmed till viss del förts vidare. När nya sorters liar införs i Sverige och nya metoder då oundvikligen tillkommer, blir det än mer viktigt att tillvarata de kunskaper om lien vi haft traditionellt för att kunskaper inte ska blandas samman eller tappas bort.

1.6 Kunskapssammanställning om lien

1.6.1 Liens historik

Slätterängsbruket startade i och med att jordbruket förändrades och åkrarna blev fasta på samma plats år efter år. Det är svårt att exakt ange tidpunkt när ängsbruket uppkom men med hjälp av bevarade redskap tillsammans med andra källor går det utrona till viss del. Ängen som markslag har funnits i södra Sverige i cirka 2000 år och omfattningen av markslaget ökade från år noll då kortlien av järn infördes (Lennartsson & Westin 2019 s. 31).

Ängens huvudfunktion var att producera vinterfoder till boskapen och att slå ängarna för höproduktion var det gemensamma för alla ängstyper. Odlingsystemet har kallats ”äng är åkers moder” eftersom det hö som samlades till boskapen på ängarna avgjorde hur många djur som kunde födas under vintern. Gödseln som djuren gav under stallningsperioden användes sedan som gödning på åkrarna. Därför var ängarnas omfattning och kvalitet det som bestämde hur mycket åkermark gården kunde hålla produktiv (Lennartsson & Westin 2019 s. 19, 31).

Lien har förändrats över tid vilket bland annat indikerar vilka marker som har använts för slätter. Tidig medeltid var liarna vidvinklade och korta, så kallade kortliar, och var anpassade för stenig och tuvig mark. Senare under medeltiden utvecklades liarna och blev längre, så kallade långliar och hade orv och blad i ungefär rät vinkel så som den moderna lien. De var mer effektiva och lämpade sig bättre för slätter på stenröjda ytor (Lennartsson & Westin, 2019 s. 32, 40, Lamm 1977 s. 108). De svenska ängarna har under den största delen som markslaget funnits slagits med lie. De olika typer av lieblad och orv som använts har dels varit en anpassning till typen av slättermark, såsom stenig backslätter eller slät myr, men även påverkats av olika traditioner i områdena. Att olika lietyper använts kan ha möjliggjort skörd

av större delen av vegetationen än om enbart en typ hade använts (Lennartsson & Westin 2019 s. 94).

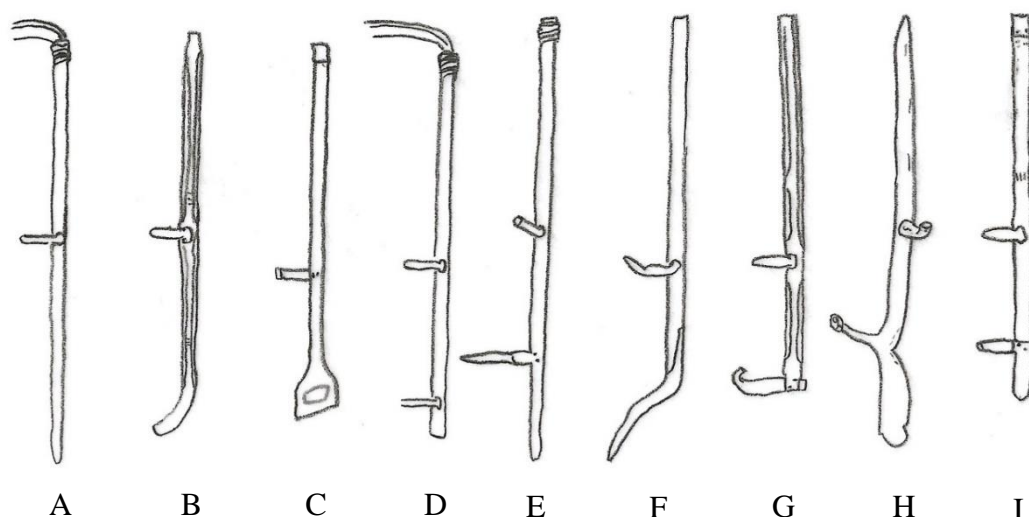
Förutom att lien användes vid slätterarbetet började lien användas även vid skördarbetet någon gång i mitten på 1600-talet. Övergången från skära till lie vid skörden skedde successivt och vid olika tidpunkt på olika platser vilket gör det svårt att ange exakt (Lamm 1977 s. 108–109). Linné nämnde vid färden genom Småland 1749 att *”Sädesbärgningen sker öfver alt med handskäror”* och Kalm antecknade 1742 under sin Bohusresa att *”Så snart säden blir mogen, varder den med skära afskuren, ingenstädes har jag sett, at de med lia slagit den samma”*. I Götaland levde traditionen med skära på många håll kvar långt in på 1800-talet. Mer norrut var förhållandet något annat och resenärer från mitten av 1700-talet antecknar *”Åkren brukas och lian bäres öfver hela Norrland alt ifrån Gestrikeland”* Även ifrån Stockholmstrakten och Uppland kommer anteckningar om att lien används. Skäran var främst kvinnornas redskap medan lien varit ett manligt verktyg (Erixon 1931 s. 197–198). Slätter- och skördarbetet med lie bedrevs i lag där både män, kvinnor och barn deltog (Lamm 1977 s. 107). I och med maskinernas intåg i Sverige såsom skördemaskinen och slättermaskinen minskade liens användbarhet. Lien behöll längst sin betydelse på marker där maskinerna hade svårt att ta sig fram (Lamm 1977 s. 114).

1.6.2 Lieorvet

Lien utvecklades ursprungligen, som nämnts, från skäran först till kortlien och övergick sedan till att bli ett längre redskap. Skaftet till lien har benämnts som orv, vilket är ett gammalt nordiskt ord. Det har funnits mängder av olika former och lokala varianter på orven i Sverige. Det är omöjligt att beskriva samtliga modeller och dess krökning i skaften eller knaggarnas former. Både konstnärliga uttryck och praktiska tankar har gett form till de olika orven. Det finns dock två varianter av hur orven har hållits när de använts, antingen under händer och armar eller över den vänstra armen (Erixon 1931 s. 208, 209–210, 212). Numera benämns de som överarmsorv eller underarmsorv. I *”Liehandboken”* beskrivs dessa två olika typer av orv men också det österrikiska orvet som tillkommit senare (Stenholm Jakobsen 2015 s. 39–40).

Det mest allmänna underarmsorvet i nedre Sverige, troligen även det ungdomligaste, är ett orv med två knaggar på övre sidan (figur 4 D). I skogs- och hedmarker, där de fött upp kreatur, har knaggarna ofta varit av horn såsom i Västergötland, Småland och Halland. De modernare lieorven har senare i stor utsträckning behållit denna form. Underarmsorv utan knaggar var sällsynta förr och även liar med en knagg tillhör undantaget i Sverige. Exempel på dessa orv kan ses i figur 4 A och 4 B. Det har även funnits underarmsorv där övre knaggen är tillskarvad på skaftet eller satts som en tvärkrycka i änden, se figur 4 F och 4 G. Ett underarmsorv som funnits i exempelvis Ångermanland är där änden gjorts större med ett hål för den vänstra handen, se figur 4 C (Erixon, 1931 s. 208–210).

Överarmsorvet, brukar benämnas blad eller stjärtorv. Benämningen stjärta är på grund av det utskjutande, bladformiga, ofta svängda ändpartiet. Vid stjärtens början och åt samma sida som liebladet finns ett handtag för vänsterhanden. Det kan vara en gren i naturligt vuxet läge men det förekommer även att kvisten är intappad i skaftet, se figur 4 H och 4 E. På orvets översida, ofta i vinkelrät ställning mot skaftet finns en knagg för högra handen. Det finns även andra orv som bär en antydning om stjärtorvet. Det är orv som avslutas tvärt eller med en liten svagt buktad ände och med samma motsatsriktning på knaggarna. Detta orv hålls dock inte över den vänstra armen, se figur 4 I (Erixon 1931 s. 210–212).

Figur 5. Olika lieorv som finns beskrivna i styckena ovan. Bilden är en kalkylering utifrån (Erixon 1931 s. 210–211). Ett orv som är med i den ursprungliga boken är borttaget eftersom det var svårt att avgöra vilket orv som avsågs.

Orvet har varit tillverkat av olika träslag. I ”Lien och dess marker” nämns att det förr gärna skulle vara lätta träslag såsom exempelvis al men även ask som är hårdare och tyngre (Persson & Nilsson 1988 s. 7). Även träslag såsom björk eller alm nämns som träslag som använts (Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946 s. 178). I ”Liehandboken” nämns att flera träslag fungerar bra men att ask ofta använts för dess styrkas skull. Asp kan vara ett alternativ för att få ett lätt orv men det går samtidigt lätt sönder eller deformeras. Det finns numera, förutom träorven, även orv i metall men många lieutövare föredrar träorven (Stenholm Jakobsen 2015 s. 39).

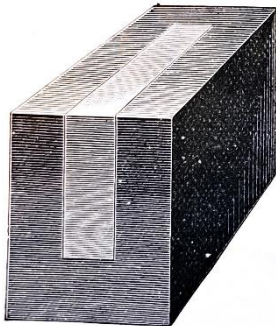
Enligt ”Liehandboken” (Stenholm Jakobsen 2015 s. 39) är det viktigt att orvet passar kroppen och även passar vad lien ska användas till. Det beskrivs att det kan vara svårt att hitta bra orv på marknaden i dag, särskilt att veta vad man bör leta efter. Gamla orv ofta är för korta och handgjorda orv kan vara svåra att avgöra kvalitén på. Hur längden på orvet ska ställas in skiljer sig något mellan källorna. I ”Liehandboken” (Stenholm Jakobsen 2015 s. 77) bör översta handtaget gå till hakan eller till axeln när orvet ställs lodrätt jämte kroppen med bladet mot marken, armhålan anges där som att det brukar vara för lågt. Två andra källor anger dock att de tycker att det övre handtaget ska nå upp just till armhålan (Persson & Nilsson 1988 s. 7–8, Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946). Avståndet mellan handtagen ska vara mellan armbåge och fingertopparna, eller en sträckt underarms längd (Stenholm Jakobsen 2015 s. 77 & Persson & Nilsson 1988 s. 7–8). Det har även angetts att knaggarnas avstånd ska vara så att den övre knaggen sätts i höger armhåla och att högra armen då ska kunna fatta tag om den nedre knaggen (Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946).

1.6.3 Liebladet

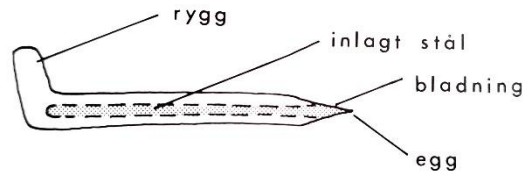
Liesmidet

I Sverige har liebladen traditionellt tillverkats genom iklovningsprincipen vilket innebär att bladet består av ett hårt eggstål i mitten som omges av mjukare järn, se figur 5 och 7 (Lamm 1977 s. 125). Dessa blad kallas även att de är laminerade eller för laminatliar, det mittersta lagret är hårt och bildar eggen och runtomkring finns ett mjukare lager som ger stabilitet åt bladet (Stenholm Jakobsen s. 55, Edholm 2018 s. 2). Den här tekniken har gett ett tåligare och smidigare lieblad än dagens helstålsliar men innebär samtidigt att det vid slipningen blir

viktigt att eggen hamnar rätt i det ilagda eggstålet (Edholm 2018 s. 2). En annan fördel med denna teknik förr vara att det sparade på det dyra stålet (Persson & Nilsson 1988 s. 6). Denna typ av liar har förutom i Norden använts i Nordamerika som nämnts tidigare och har även tillverkats bland annat i England (Lamm 1977 s. 125).

Figur 6. Bilden visar ett ämne för tillverkning av ett laminerat lieblad (Söderberg & Haak 1912 s. 3).

Figur 7. Bilden visar ett laminerat lieblad i genomskärning (Persson & Nilsson 1988 s.7).

Liesmidet i Sverige har både varit ett allmogehantverk liksom haft en industriell tillverkning. Allmogesmidet har främst utövats av bysmeder som binäring till jordbruket och har enbart i undantagsfall varit en helårssysselsättning. Liesmidet var ett specialiserat hantverk som var svårt att bemästra. Att liesmidet är komplicerat talar för att det aldrig har varit något allemanssmide utan att det har utförts av kunniga hantverkare även utanför fabrikerna. De liar som tillverkades i bysmedjor märktes i regel med smedens namn (Lamm 1977 s. 115–116).

Under 1700-talet började även liarna tillverkas industriellt och på sikt kom den tekniska utvecklingen att koncentrera tillverkningen till större fabriker. Trots att det inom det industriella liesmidet gjordes omfattande rationaliseringar i tillverkningen så har liesmidet även i fabrikerna haft åtskilliga manuella och därmed hantverksmässiga moment. De smeder som behärskade de momenten (räckning, pening, slätning) kallades förr liesmeder och ansågs som mästare i sitt yrke. En process som var ett av de svåraste momenten var att lyckas få stålet jämnt fördelat efter lieämnets längd, det ansågs ta tre år innan liesmeden behärskade konsten. Bakom liesmidet i Sverige har det därmed funnits en stor yrkesskicklighet. Det har dock funnits enbart ett fåtal antal släkter av liesmeder eftersom rekryteringen ofta varit intern. Därför gick liesmidet snabbt till historien då det inte gick att rekrytera nya liesmeder (Lamm 1977 s. 112, 117–124).

Det har funnits flertalet fabriker som tillverkade liar i Sverige men 1950 fanns endast två svenska liefabriker kvar, Hammedals liefabrik och Igelfors bruk (Lamm 1977 s. 112, 115). Igelfors bruk har varit en av de största tillverkarna inom liesmidet i Sverige och deras blad har klassats som högklassiga (Persson & Nilsson 1988 s. 6). Sverige har även exporterat liar redan från lång tillbaka i tiden, främst till länder såsom Norge, Finland, Estland, Canada och USA (Lamm 1977 s. 113, Stenholm Jakobsen 2015 s. 63). Det innebär att även andra modeller tillverkades på fabrikerna än de som användes inhemskt (Lamm 1977 s. 114). 1960-talets kataloger från Igelfors bruk visar att det då fortfarande tillverkades 14 standardmodeller av liar för den svenska marknaden. Igelfors bruk lades sedan ned 1972. Liarna som gjordes i fabrikerna stämplades med fabriksmärken, se ett exempel i figur 8. Det finns enligt Edholm (2018 s. 2) en svensk liesmed i dag, Mattias Helje från Lima, som tillverkar nya laminerade lieblad.

I dag görs nya liar helt i hårt stål. Stålet är lite mjukare än det gamla eggstålet för att liarna ska vara enklare att slipa men de håller sig däremot inte vassa lika länge under arbetet (Persson & Nilsson 1988 s. 7, Edholm 2018 s. 2). Enligt Stenholm Jakobsen (2015 s. 59, 63) har liebladens kvalité försämrats och det kan vara svårt att hitta bra lieblad i dag i vanliga handeln. Det går att finna bra blad vid rätt leverantör och ibland går det även hitta gamla blad som kan vara av hög kvalité. Dagens nytillverkade blad framställs på ett fåtal fabriker. De kan vara märkta med tidigare kända kvalitetsmärken men tillverkningen är annorlunda. Exempelvis kan blad gjorda för Skandinavien se ut som traditionella slipliar men egentligen vara knacklieblad.

Figur 8. Exempel på fabriksmärke från Gislaveds liefabrik (Söderberg & Haak 1912 s.3)

1982 såldes Igelfors bruk, som tidigare nämnts var en av de sista stora fabrikstillverkarna av liar i Sverige, till Österrike och numera tillverkas liarna där (Persson & Nilsson 1988 s. 6). I "Liehandboken" visas två nytillverkade slipblad som testats av erfarna lieutövare, det är märkena Härmän Taonta (se figur 9) från Finland och Hamre från Norge (Stenholm Jakobsen 2015 s. 63–64). Vid sökning på Hamre bladet från Norge verkar tillverkningen numera göras utanför Norden och det går inte att hitta återförsäljare.

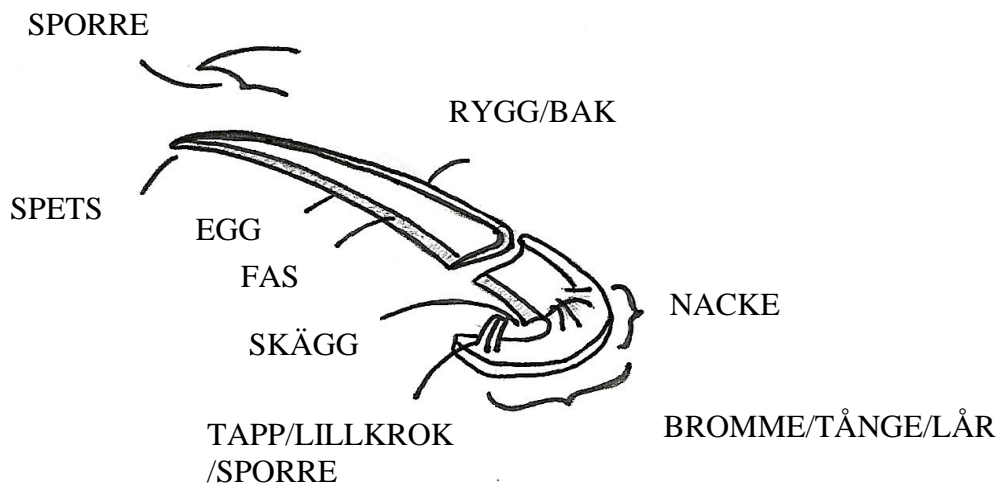

Figur 9. Bladet Härmän Taonta som tillverkas i Finland. Det går att köpa på svenska marknaden i dag (Härmän Taonta u.å).

Liebladet och dess modeller

Liebladets olika delar kan ses i figur 10. Delarna har haft lokalt skiftande benämningar och här anges några av dem (Stenholm Jakobsen 2015 s. 51, Lamm 1977 s. 109, Persson & Nilsson 1988 s. 7). Liebladen har uppvisat stor variation och har ur teknisk synpunkt stegvis förändrats på grund av nya tillverkningsmetoder eller efter marknadens krav på bättre funktion. Det fanns förut liar för speciella ändamål såsom skördeliar, slätterliar, buskliar eller fräkenliar (Lamm 1977 s. 107–108). För den svenska marknaden har det funnits över 40 olika modeller av lieblad, så kallade "provinsfasoner", som tillverkats och förekommit i runt tio-talet olika storlekar där längden mättes i kvarter (Lamm 1977 s. 110). Det är inte lätt att särskilja modellerna eftersom det ofta varit små variationer i formen. Modellerna hade ofta geografiska namn (Lamm 1977 s. 126). Under 1800-talet var det inte ovanligt att liarna levererades oslipade men under 1900-talet var det i stort sett uteslutande leverans av färdigslipade liar. Liarna avsynades innan försäljning och då prövades liarnas klang med ett märkstål för att avslöja eventuella sprickbildningar (Lamm 1977 s. 124).

Vid en stenfri och jämn mark används med fördel ett långt och rakt blad medan ett kortare och mer böjt blad passar bättre vid dikesrenar och skogsbackar (Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946 s. 177) I ”Liehandboken” (Stenholm Jakobsen 2015 s. 52–53) ges fler exempel på hur bladet kan väljas utifrån miljö.

Figur 10. Liebladets olika delar och deras benämningar. Bilden är en kalkylering av (Lundgren 2023) som utgått från en illustration i ”Liehandboken” (Stenholm Jakobsen s. 51). Bladet har här ritats något längre för att kunna visa spetsen och med tillägg av sporren. Benämningarna på de olika delarna utgår från tre olika källor och därför finns fler benämningar med än i den ursprungliga illustrationen.

Inställning av liebladet

Liebladet fästs mot orvet med en liering. Förr användes lieband av plåt eller någon surring med hjälp av vidjor (Lamm 1977 s.109). Liebandet kunde vara försett med en spänskruv för att bladet lätt skulle kunna lossas (Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946 s. 177). I

”Liehandboken” (Stenholm Jakobsen 2015 s. 69) anges att det har stor betydelse att liebladet sitter ordentligt på orvet för att arbetet ska fungera. Det finns olika modeller på marknaden vilket kan göra det nödvändigt att testa vilket som passar ens egna orv och blad bäst.

Jordläggning av liebladet

För att lien ska fungera optimalt ska lien vara jordlagd/jordställd/jordvänd. Det innebär att bladets vinkel mot marken, när lien hålls i arbetsställning, ska vara i en bra höjd, se figur 12. I Arbetsledaren (Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946 s. 179) anges inte någon specifik höjd som grundinställning. Här anges att vid arbete på stenfri, jämn mark ska lien löpa parallellt mot marken och när marken är ojämn och stenig såsom i skogsbackar och dikesrenar är det bättre om eggen är uppåtriktad. I senare skrifter anges att jordläggningen som utgångspunkt bör vara en fingertoppshöjd över marken när orvet används, se figur 11 (Edholm 2018 s. 5, Stenholm Jakobsen 2015 s. 78, Persson & Nilsson s. 23–25).

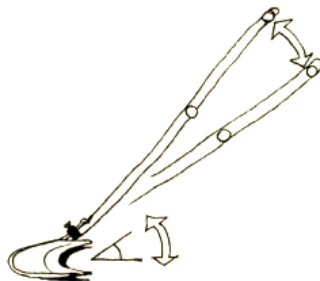
För att ändra jordläggningen och få ett bra utgångsläge kan tångens/brommens vinkel ändras på olika sätt, se figur 13. Vinkeln kan ändras genom att bladet fästs i ett skruvstöd och justeras med tång, materialet kan behöva värmas beroende på dess egenskaper (Stenholm Jakobsen 2015 s. 78, Persson & Nilsson s. 23). I Edholm (2018 s. 5) nämns att vinkeln på tången/brommen även kan ändras genom att använda en jordläggningsklyka. Om vi läser i ”Arbetsledaren” (Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946 s. 179) riktas eggen genom att sätta in

kilar mellan bladet och orvet. Detta nämner även Stenholm Jakobsen (2015 s. 78) som en metod men menar att det kan vara svårt att få det hållbart eftersom kilarna lätt ramlar ut och är krångliga att justera. Han nämner även möjligheten att bygga eller utforma orvet efter hur bladet ser ut.

”en fingertoppshöjd över marken”

Figur 11. Bilden visar ett exempel på hur bladets vinkel över marken, jordläggningen, kan ställas in som utgångspunkt (Stenholm Jakobsen, 2015 s. 78).

Figur 12. Bilden visar bladets vinkel över marken och dess förändring när orvet höjs eller sänks (Stenholm Jakobsen, 2015 s. 23).

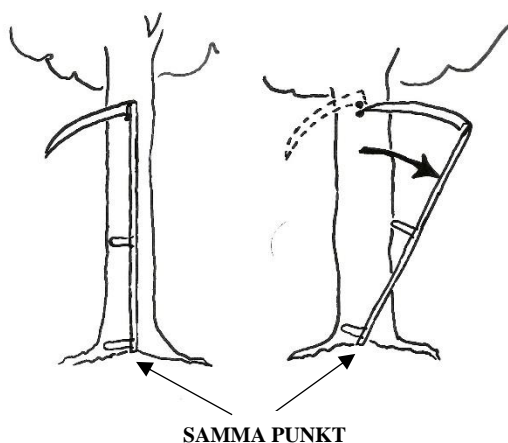
Figur 13. Tången/brommens vinkel kan exempelvis ändras för att förändra jordläggningen (Lundgren 2023).

Lamm (1977 s. 130) beskriver i samband med en genomgång av liesmidet i Sverige att brommens ställning i förhållande till liebladets plan på Norrländska liemodeller ofta har varit ”jordlagda”. Det innebar förr att lien var nersmidd vid brommen och lagd efter marken. ”Jordvända” modeller var exempelvis de småländska som istället hade brommen uppvikta. Lamms beskrivning talar för att begreppen ”jordlagd” och ”jordvänd” tidigare haft en skild betydelse och att liebladet redan från fabrik kan ha haft en viss inställning vid specifika modeller.

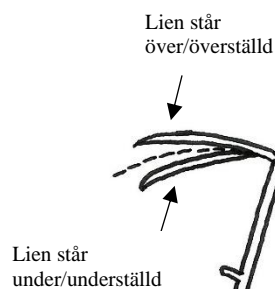
Ställa in skärvinkel/cirkelvinkel

För att lien ska skära bra och slåttern gå lätt krävs en bra skärvinkel/cirkelvinkel. Att ställa in en bra vinkel görs genom att ställa orvet rakt mot ett träd eller vägg och mäta ut en punkt där eggen på bladets bas, bakkant, hamnar. Sedan fälls lien åt sidan för att se vart spetsen hamnar i förhållande till den första punkten, se figur 14. En bra grundinställning kan vara att spetsens punkt ligger cirka 3 cm under punkten för bladbasens egg (Stenholm Jakobsen 2015 s. 79, Edholm 2018 s. 6). Eller att spetsen ska möta samma punkt som bladbasens egg (Persson & Nilsson s. 23–25). Vinkeln kan även ställas in efter vegetationen. Om liespetsens hamnar över bladbasens egg kommer lien ta ett bredare tag men samtidigt skära sämre, se figur 16.

I ”Arbetsledaren” (Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946 s. 179) nämns inte begreppet skärvinkel eller cirkelvinkel men de skriver om överställd och underställd lie, se figur 15. En överställd lie kan användas vid slätter på jämn mark med tunn och upprättstående gröda medan en underställd lie kan användas vid arbete i tjock liggande gröda, lien tar nämligen ett smalare tag men skär desto bättre.

Figur 14. Här ses hur cirkelvinkeln kan mätas ut (Stenholm Jakobsen 2015 s. 79).

Figur 15. Bilden visar lien när den är överställd respektive underställd (Lundgren 2023).

A: Lien skär sämre men tar ett bredare tag
B: Lien skär bättre men tar ett smalt tag

Figur 16. Bild som visar bredden på skäret beroende på cirkelvinkelns inställning (Stenholm Jakobsen 2015 s. 23).

Andra inställningar

I "Arbetsledaren" (Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946 s. 178) nämns även att liens "balans". De skriver att lien är rätt avvägd om bladet hänger vågrätt ut från den som håller i lien när lien hänger med knaggarna på långfingret ovanför marken. I "Lien och dess marker" (Persson & Nilsson 1996 s. 25) nämns också att lien ska vara rätt balanserad. Författarna menar att när lien är upplyft några centimeter över marken bör spetsen ligga cirka 10 cm högre än nedre delen av lien för att förhindra att den skär i jorden vid höstningen. Bladet går att böja till, intill brommen, med hjälp av skruvstäd och tång. Balansen nämns även i "Lienhandboken" (2015 s. 41) som en viktig faktor och förklaras där mer ingående. I boken nämns även fler inställningar som kan vara bra att fundera över men som inte lyfts i den här texten.

1.6.4 Slipning av liebladet

Samtliga källor skriver att liebladet slipas på en roterande slipsten där vatten ska fukta stenen under slipningens gång (Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946 s. 180, Persson & Nilsson 1977 s. 11–12, Edholm 2018 s. 2, Stenholm & Jakobsen 2015 s. 91). Angående kornstorleken på stenen anges främst att en finkornig sten ska användas. Stenholm Jakobsen (2015 s. 85, 88) nämner att ju mindre kornstorlek desto bättre resultat. Detta eftersom slipstenen drar spår i eggens stål och ju mindre kornstorlek desto jämnare blir eggen. Slipning på en finkornig sten tar dock längre tid och i Arbetsledaren (Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946 s. 180) nämns att eggen först kan slipas ut på en mer grovkornig sten för att spara tid. I "Lien och dess marker" (Persson & Nilsson 1977 s. 11–12) anges att den bästa slipstenen är den gotländska sandstenen. Förutom den gotländska slipstenen har även slipstenar från Dalarna använts, den så kallade Orsastenen. Orsastenen är dock betydligt hårdare än den gotländska (Lundström 1954 s.100–101).

Storleken på stenen nämns av Persson & Nilsson (1977 s. 11–12) och bör enligt deras text vara 60–70 cm. Storleken nämns även i Stenholm Jakobsen (2015 s. 71–72) där han skriver att diametern på slipstenen påverkar eggvinkeln och ju större diameter, desto mindre eggvinkel kan skapas. Slipstenen bör vara i bra skick, rotera jämt och vara utan ojämnheter för att ge ett bra slipresultat. Om den blivit ojämn kan den svarvas rund med hjälp av hårt stål eller vinkelslip. Efter slipningen bör vattnet tömmas för att stenen inte ska stå i vatten och bli

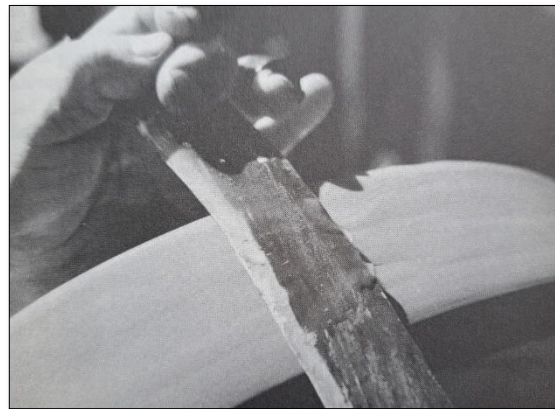
oval eller få ojämnheter (Persson & Nilsson 1977 s. 11–12 & Stenholm Jakobsen 2015 s. 71–72)

Eftersom den roterande slipstenen är kurvad blir slipytan skålformad och eggen blir tunt utdragen. För att lyckas med en sådan form och få en jämbred fas hålls bladet stadigt med jämt tryck tills rätt form slipats fram. Det eftersträvas en så tunn egg som möjligt men om eggen blir alltför tunn blir den ömtålig för stenhugg, rötter och kvistar. Därför eftersträvas ofta ett mellanting vid slipningen. Det anges olika mått i källorna, i den första 7 mm på översidan och 5 mm på undersidan och i den andra anges ett bra utgångsläge vara 6 mm på bägge sidorna (Persson & Nilsson 1977 s. 11–12, Stenholm Jakobsen 2015 s. 88–89). De flesta källor nämner att bladet slipas när det tagits av från orvet med undantag från ”Arbetsledaren” (Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946 s. 180) som anger att bladet slipas fastsittande på orvet.

Att slipa blad på slipsten kan enligt Stenholm Jakobsen (2015 s. 88–89) främst läras genom praktisk övning. Vid slipningen ska stenen röra sig bort från den som slipar samt mot eggen. Bladet placeras långt fram på slipstenen där stenen börjar röra sig snett nedåt för att vattnet ska kunna rinna ned över bladet, se figur 17. Hur slipvattnet beter sig och hur det låter vid slipningen avgör hur slipningen går (Edholm 2018 s. 2, Persson & Nilsson 1977 s. 11–12, 16, Stenholm Jakobsen 2015 s. 88–89). Om vattnet rinner i fint, i jämn ström över liebladet och ett mjukt slipljud hörs ligger bladet an rätt mot stenen, se figur 18. Under slipningens gång bedöms slipytan kontinuerligt och lien flyttas långsamt i sidled så hela eggen blir slipad (Persson & Nilsson 1977 s. 11–12, 16, Stenholm Jakobsen 2015 s. 88–89, Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946 s. 180). När eggen slipas tunn kommer den till slut vika sig uppåt istället för att slipas av och det bildas då en så kallad råegg. Vissa menar att den ska brynnas bort medan andra lämnar den kvar (Stenholm Jakobsen 2015 s. 87) I ”Arbetsledaren” (Eklundh, Nilsson & Carlsson 1946 s. 180) nämns exempelvis att om det slipats för brett eller för länge bildas ”skägg” längst ut på eggen vilken bör brynnas bort med bryne.

Figur 17. Bladet läggs på främre delen av slipstenen så att slipvattnet rinner ned över bladet. Bladet hålls stadigt (Persson & Nilsson 1988 s. 14).

Figur 18. Slipvattnets beteende används för att bedöma slipningen. Vattnet rinner här i ett fint skikt över bladet (Persson & Nilsson 1988 s. 15).

I de nyare källorna (Edholm 2018 s. 2, Stenholm Jakobsen 2015 s. 92) skrivs det om två olika metoder av slipning beroende på vilket blad som används, laminerade blad eller helstålsliar. Om ett laminerat blad ska slipas måste bladet slipas på bägge sidorna. Vid slipningen måste nämligen eggen hamna precis där eggstålet är. Vid slipning av ett laminerat blad går det se

gränsen mellan det mjukare järnet och stålet på slipfasen, det blir ett mörkt streck och materialen på de olika sidorna har skiftande karaktär. Om det inte är ett laminerat lieblad utan en helstålslie som ska slipas kan nästan all slipning göras på ovansidan och det räcker att undersidan slipas mycket lite.

1.6.5 Brynet och andra skärpningsverktyg

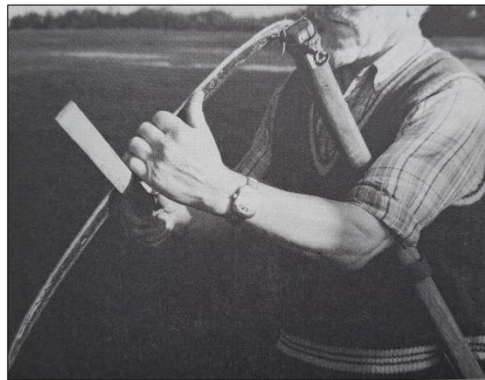
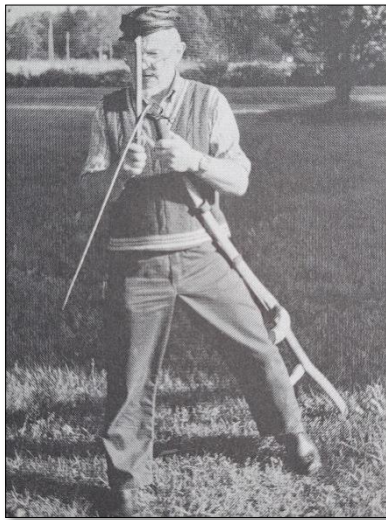
Bryne

I dag finns flertalet olika brynen i olika kornstorlek och material såsom syntetiska stenar, naturstenar och diamanbrynen. Det finns även slippasta som går att smörja på en sticka (Stenholm Jakobsen 2015 s. 71–72). Vid användning av ett bryne så slipas eggen, material tas bort och därför ändrar denna procedur eggens yttersta del. Eggen blir vass och jämn men förutsättningarna för en tunn egg försämras vid bryningen. Efter slipningen av eggen mot slipstenen är det därför bra att så länge det går, undvika bryning för att slita så lite på eggen som möjligt så att den hålls vass länge (Stenholm Jakobsen 2015 S. 83, 93). Vid bryning av en sliplie används oftast en platt sida av brynet och det är viktigt att brynet följer eggens ursprungliga vinkel (Stenholm Jakobsen 2015 s. 112). Enligt Edholm (2018 s. 5) används brynet om lien blivit väldigt slö eller fått en skada efter stenhugg.

Vispesticka

En vispesticka/liesticka/spåne, här finns olika benämningar, är en platt trästicka, traditionellt av ett hårt material såsom ek eller al och cirka 40–50 cm lång. Vispestickan har utvecklats genom tiderna och måtten och materialen kan skilja sig åt (Edholm 2018 s. 5). Den huvudsakliga användningen av en vispesticka är att räta ut eller jämna ut eggen, inte att slipa på eggen. Efter eggen slipats vass på slipsten kan eggen rätas ut med vispestickan under arbetets gång när skärpan blir sämre och eggen successivt böjs av bland annat vegetationen. För att räta upp eggen behövs kraft från båda sidorna av eggen, därför är det bra att dra vispestickan skiftvis på var sida istället för att ta en sida i taget (Stenholm Jakobsen 2015 s. 71–72). Även Edholm (2018) och Persson & Nilsson (1988) framhåller att dragen ska göras varannan gång på över- respektive undersidan av eggen.

Vid vispningen används en framåtriktad dragning av trästickan mot eggen. Stickkan dras från eggen samtidigt som den dras framåt mot spetsen, se figur 19. Vilken kraft som används beror på vilken påverkan som önskas på eggen (Stenholm Jakobsen 2015 s. 112, Edholm 2018 s. 5, Persson & Nilsson 1988 s. 16–19). Som tidigare nämnts bör bladet slipas så lite som möjligt för att bevara skärpan länge. Egentligen är det alltså inte meningen att en vispesticka ska slipa eggen men det går att förse stickan med slippasta om det önskas en slipande effekt. Förr i tiden kunde vispestickan doppas i slam från slipstenen (Stenholm Jakobsen 2015 s. 92 + 112). Edholm (2018 s. 5) nämner även att vispestickan förr kunde smörjas in i en bit svål och sedan ströddes sand ovanpå. I dag köps istället vispestickor med pålimmad smärgelduk/slippapper. Persson & Nilsson (1988 s. 18) nämner en variant av vispesticka som används på Gotland och som kallas sigdspån. Det är en bredare sticka som är belagd med sand. I den fina kortfilmserien om traditionell ängshävd på södra Gotland (Hantverkslaboratoriet 2022) berättar Erik Larsson bland annat om det gotländska sigdspånet och dess användning.

Figur 20. Liens främre del kan vispas separat vilket visas i bilden (Persson & Nilsson 1988 s. 19).

Figur 19. Här vispas liebladet med vispesticka. Vartannat tag dras på liebladets ovansida och vartannat på dess undersida (Persson & Nilsson 1988 s. 17).

Strigel

En strigel är en trästicka/vispesticka som har ett lager läder på bägge sidorna. Den kan användas efter vispestickan som en sista finish då den har ett mjukare material som rätar eggen mindre än träet (Stenholm Jakobsen 2015 s. 112).

Brynetavla

Brynetavlan beskrivs av (Nyman 1951 s.165–179) och var en slags pall, oftast med 4 ben och med en plankan som säte. På ena sidan av plankan fästes en brynsten, se figur 21. Vanligen fuktades brynstenen genom att ösa vatten ur ett kärl alternativt genom någon droppanordning så att vattnet rann ned på stenen. De två främre benen gjordes ofta något kortare så slipvattnet skulle kunna rinna av framåt. Vid slipningen ströks det löstagna liebladet fram och tillbaka över stenen för att skärpas, se figur 22. Brynetavlan ansågs ge en vassare egg än slipstenen som oftast var grovkornigare. Slipstenen användes därför enbart när lien skulle slipas upp som ny eller vid kraftigare stenhugg. En fördel med brynetavlan var att slipningen kunde skötas ensam, utan medhjälpare som vevade slipstenen. Brynetavlan kunde även tas med ut på ängen. Redskapets utbredning har varit begränsad till vissa delar i Sverige. Brynetavlan har även haft vissa andra benämningar såsom brynemarr (el. -märr, bänk, pall), vädjetavla (el. – get, hund) eller skurebryne. I ”Lien och dess marker” beskrivs även att brynstenen antingen kunde vara plan eller kupad beroende på vad användaren föredrog. Med en kupad sten gick det till viss del få en skålform likt slipningen på slipsten (Persson & Nilsson 1988 s. 21).

I gränslandet mellan områdena som brynte med fast eller rörlig sten fanns även en annan variant. Konstruktionen liknade brynetavlan förutom att den fastkilade brynstenen saknades. Lien lossades då inte från orvet utan stöddes mot en skåra i bänkens kortsida och slipades med brynstenen hållandes i handen. Det brukliga annars, utanför brynetavlans område, var att bryna lien i knästående ställning. I de områden, där brynetavlan inte var känd, förde de ibland med sig en rund slipsten med vev (”slipbår”) till avlägsna ängar.

Figur 21. Skärpning av lien på en brynetavla. Vatten att fukta stenen med tas från burken. På bilden ses Erik Persson ifrån Skavbo (Persson & Nilsson 1988 s. 21).

Figur 22. Under skärpningen dras lien fram och tillbaka mot stenen (Persson & Nilsson 1988 s. 22).

2. Metod

2.1. Intervju

Intervju som metod möjliggör att få inblick hur människor uppfattar saker och resonerar kring olika frågor (Hallin & Helin 2019). Den här undersökningen har som utgångspunkt att ta del av några utövarers kunskaper som lien och slipbladet, hur de använder den och vart deras kunskaper kommer ifrån. Därför anses intervju vara en bra metod för att nå syftet med undersökningen. Jag har valt att genomföra två intervjuer mer ingående och dessa har genomförts på plats för att få ett djupare samtal. Det har även möjliggjort att kunna ta bilder, titta på liar och andra redskap. Två intervjuer har sedan genomförts mer övergripande, via telefon, där syftet har varit att få reda på vilka orv, blad samt skärpningsredskap som används.

Intervjuerna är semistrukturerade vilket innebär att ett antal övergripande frågeområden valts ut inför intervjuerna. Ramen för intervjuerna fanns därmed men frågorna var inte formulerade exakt utan samtalet utvecklades under mötets gång (Hallin & Helin 2019). Samma tillvägagångssätt har använts under samtliga intervjuer men frågeområdena har skilt sig något eftersom de övergripande intervjuerna inte varit lika omfattande. Följdfrågor har även ställts under intervjuerna för att säkerställa att de utvalda frågeområdena har täckts in. Vid samtliga intervjuer har jag haft möjlighet att återkomma kring frågor som varit oklara eller som behövts ytterligare information kring. Jag har valt att skriva ut namn på de intervjuade i min undersökning eftersom det kan vara av intresse framöver, i samband med vidare forskning eller för mer kunskap inom fältet då det finns relativt få utövare.

2.1.1 Urval

Urvalet av informanter har gjorts, med stöd av min handledare, genom en första kontakt med två personer, Mats Rosengren och Hjalmar Croneborg, som har ett stort kontaktnät och kunskap kring de som utövar lieslätter i Sverige i dag. Utifrån deras information blev två personer sedan aktuella för mer djupa intervjuer på plats. En person som de föreslog intervjuades även via telefon. Den sista personen valdes utifrån att ha fått priset ”Årets ängsbrukare” i Västra Götaland och har under en längre tid slagit med lie och slipblad. Jag har fått förslag på fler personer som tyvärr inte rymts eller passat i denna studie då tiden varit knapp och ämnet berört just slipbladet. Förhoppningsvis kan fler studier eller andra forum fortsätta arbetet med insamling av kunskap och därmed prata med fler utövare.

2.2 Undersökningens genomförande

Inför intervjustudien gjordes en litteraturgenomgång som gav kunskap kring ämnet och förbättrade möjligheterna att ställa relevanta frågor. Jag bar även med mig en grundläggande praktisk kunskap kring lien som förförståelse. Det finns en fördel att ha kunskap med sig vid intervjuerna eftersom det går att komma djupare in på ämnet men samtidigt finns även en risk att vissa ämnen eller frågor går förbisedda. Detta eftersom förförståelsen gör att de redan är kända och därför inte fördjupas eller frågas kring vilket har varit viktigt att reflektera kring under arbetet.

De två intervjuerna som genomförts på plats har varit hemma hos de intervjuade. Det möjliggjorde att det gick att titta på liar och andra redskap men innebar även att de intervjuade möttes i en trygg miljö. Båda intervjuerna som hölls på plats spelades in för att jag enbart skulle behöva anteckna stödord samt att ha möjlighet att gå tillbaka till det som sagts. Den information som framkom under intervjuerna som berörde ämnet transkriberades i efterhand. De två intervjuer som genomfördes per telefon spelades inte in utan antecknades ned under samtals gång och renskrevs sedan. Samtliga intervjupersoner har haft möjlighet att läsa de renskrivna intervjuerna och komma med synpunkter efteråt.

2.2.1 Analys

Vid analysen av mitt intervjumaterial har jag försökt följa en liknande struktur med de rubriker som redan förekommit i arbetet för att göra det enklare för läsaren. Min utgångspunkt har varit att svara på mitt syfte och mina frågeställningar. Det har inte använts någon specifik framtagen metod utan jag har försökt gå igenom svaren från de intervjuade och exempelvis försökt se likheter och olikheter. I vissa fall har jag även kunnat koppla det som framkommit i intervjuerna till litteraturen.

3. Undersökning – Intervjustudie

3.1 Intervjuer på plats

Intervjuerna nedan följer samma mönster. De börjar med en bakgrund kring de intervjuade och hur deras kunskaper kring lien växt fram. De fortsätter sedan med samtal om liebladet (inställningar, slipning, annan skärpning av bladet), vidare till orvet och avslutas sedan med vad de ser för fördelar med slipbladet.

3.1.1 Intervju 1

I den första intervjun mötte jag Michael Michaelsson i Högarps by, Vetlanda kommun. Nedan följer det som framkom i vårt samtal.

Bakgrund

Michael berättar att han i sin ungdom, tillsammans med sin partner Lena, önskade sig ett ställe där de kunde ha ett självhushållande jordbruk och djur. Möjligheten öppnade sig vid ett tillfälle, för cirka 30 år sedan, att arrendera Linnés Råshult, numera ett kulturresevat i Småland och Carl von Linnés födelseort. Målet var att vrida klockan tillbaka till hur det såg ut på 1700-talet. De gick från början till skriftliga källor men i vissa fall var det svårt att visualisera det som de läste i skrift. Därför började de istället att använda sig av de historiska redskapen för att få reda på vilka avtryck dessa gav i landskapet. När de sedan visste vad resultatet blev kunde de även föra in mer moderna redskap som kunde ge samma eller liknande uttryck i landskapet som de äldre redskapen. Eftersom de var långt färre personer

som skulle sköta skötseln av gården än vad som funnits förr insåg de tidigt att det inte skulle vara möjligt att sköta gården rationellt med enbart gamla verktyg och redskap. Michel utbildade sig även i trä, till möbelsnickare och bildhuggare den första tiden när de var på Råshult. Det innebar bland annat ett lärande kring eggverktyg.

När Michael och Lena först kom till Råshult fanns där knackliar men vid den tidpunkten hade de inte förstått skillnaden på de båda liesorterna. De försökte slipa bladen men märkte att de inte höll skärpan och tolkade det som att det var dåliga blad och därför inte gick att använda. När de sedan köpte nya blad så var det slipblad som fanns i butikerna och eftersom Michael lärt sig hantera eggverktyg på träutbildningarna blev det naturligt att slipa. Det var därför inte ett aktivt val på den tiden vilken liesort de skulle använda utan det var vad som fanns.

Michael hade använt lie litegrann innan de kom till Råshult men då endast för att slå växtlighet under stängsel eller röjning av nässlor utan någon direkt kunskap med sig om lien. När de kom till Råshult hade de ett gårdesgårdsprojekt tillsammans med några äldre män från trakten. En av de äldre männen bestämde sig för att stanna kvar på Råshult och arbeta tillsammans med Michael och Lena. Han hette Lennart Almeblad och han var uppvuxen på en liten arrendegård. Han hade lärt sig att arbeta i jordbruket när han var ung och hade fortsatt att hålla liv i sina kunskaper genom åren. Han kunde därför köra med häst, meja säd och hösta med lie. Lennart arbetade med praktiska saker tillsammans med Michael och Lena på Råshult i cirka 5 år innan han blev sjuk. Michael berättar att det var mycket värdefull kunskap de lärde sig och de slapp att göra många misstag som ibland blir oundvikligt när kunskapen inte finns där eller överförs från någon.

Förutom kunskapen från Lennart kring lien och från utbildningarna i trä kring eggverktyg så gick Michael en liekurs som anordnades av Naturskyddsföreningen samtidigt som boken ”Lien och dess marker” gavs ut i slutet av 1980-talet. Den äldre mannen, en gammal smed, John Persson, lärde på kursen ut slipning och hanteringen av lie. Han var en hejare på att hålla sitt blad vasst och han kunde gå långsamt och slå sin gräsmatta trots att han nyligen haft en hjärtinfarkt. Det var en ögonöppnare för Michael och han följer många grunder av vad han lärde sig där än i dag.

I början på Råshult slog de ungefär 3 hektar med lie men med tiden när de röjde fram ängarna i området blev det mer och mer. Till slut var de uppe i ungefär 7 hektar ängsmark. Eftersom de hade många andra saker att sköta gick inte allt att göra för hand. Mer och mer blev mekaniserat och slogs med slätterbalk vilket enligt Michael var en tråkig utveckling. I slutet slogs steniga områden med lie plus att all säd mejades med lie. Vid mejning av säd så används en mejbåge på orvet så att säden ska falla ned i strängar för att förenkla för den som ska binda ihop säden, binda nekar som det även kallas. På Råshult slog de både råg, korn, havre och vete med lie. De åkrarna som fanns i området var extremt steniga med jordfasta stenar och rösen överallt och gick därför inte att bruka med traktor.

Liebladet

Michael använder sig av gamla laminerade blad med ilagt stål i mitten. De laminerade liarna tillverkades länge i Sverige, både i fabriker och av smeder på landsbygden. Det är en avancerad produkt, en förfinad teknik som utvecklats under lång tid och som inte fanns på många andra ställen i världen. Bladen från fabrikena testades på provningsanstalt genom olika tester för att kontrollera bladets form och eggens hållbarhet samtidigt som de är helt hantverksmässigt gjorda.

Michael visar en del olika blad som han har hemma, se figur 23. Vissa är smidda av någon smed medan andra är gjorda i fabrik. De som är från fabrik, såsom Igelfors, har en jämnare kvalité än de bladen från enskilda smeder. Michael använder därför helst fabriksstillverkade liar från exempelvis Igelfors, Ljungdahl eller Klöverfors. Stålet i bladen från smeder på landsbygden kan gå lite upp och ned, det kan vara sprickor eller så har de inte riktigt fått till hårdningen.

Figur 23. Ett antal olika laminerade lieblad. Det går att se att de blad som är smidda av gårdssmeder inte är lika jämna i formen (Lundgren 2023).

Det krävs väldigt mycket erfarenhet att smida ett laminerat lieblad. De som förr arbetade i fabrikerna var hantverkare som lärt sig under många år och enbart arbetade med att smida liar. Det innebär att det i dag är en svårighet att kunna upprätthålla ett sådant smideshantverk i Sverige. Det finns någon enstaka person, Mattias Helje i Lima, som smider liar i dag. Men kostnaden för bladen blir hög och eftersom efterfrågan inte är så stor smids inte särskilt många blad per år vilket gör det svårt att bygga upp en erfarenhet som hantverkare. Michael har fått tag på många bra blad på loppmarknader och från vänner som är antikhandlare. Det räcker oftast för någon som slår litegrann varje sommar att ha några stycken liar för en överskådlig tid framåt, de slits inte särskilt mycket på en säsong. Michael tycker att det är synd att vi inte riktigt ser värdet på de fint utvecklade liebladen vi haft i Sverige och att de därför ofta slängs eller inte används.

Michael visar att det finns olika märkningar på liarna som visar vart de kommer ifrån. Exempelvis en lie där stämpeln har ett klöverblad i sig som kommer från Klöverfors, en fabrik som tillverkade liar inte långt ifrån där Michael är bosatt, se figur 24. Liarna är oftast märkta med smedens namn. Om det exempelvis står INS på lien så står I:et för förnamnet, N:et för början av efternamnet och S:et oftast för son, kanske hette smeden då exempelvis Inge Nilsson, se figur 25. Michaels eget initialmärke är MMS (Michael Michaelsson), se figur 26.

Figur 24. Bilden visar fabriksmärket med en klöver inuti, från Klöverfors bruk (Lundgren 2023).

Figur 25. Här visas smedens märkning på bladet, INS (Lundgren 2023).

Figur 26. Bilden visare Michaels eget märke, MMS (Lundgren 2023).

En amerikansk modell av lie är oftast vikt två gånger vid ryggen och har därför ett extra veck på undersidan av liebladet. Det kan vara en fördel vid slipningen eftersom det går att använda ryggen som stöd efter ett tags slipning. Vid mejning av säd kan det vara bra med ett längre och tyngre blad men det beror på hur marken ser ut. Om det är en väldigt stenig åker då kan det vara för svårt att komma emellan med ett för långt blad. Michael tycker inte att det har varit något problem att få tag på gamla lieblad som han kan använda att slå med. Om inte de gamla bladen slängs så skulle det finnas många bra blad vi kan använda till våra liar. Däremot kan han förstå att det kan vara svårt att veta när du börjar slå med lie vilket blad du ska använda. Det blir väldigt exklusivt om du ska köpa dyra blad ifrån en smed i Sverige i dag och egentligen har lien traditionellt varit ett billigt sätt att kunna slå och sköta sina marker utan att behöva lägga särskilt stora kostnader.

Inställningar av liebladet

För att fästa liebladet använder Michael en nyare sorts liering med två skruvar. Det är en sådan sak som typiskt blivit bättre än de gamla, äldre fästena tycker Michael. Det är svårt med de äldre liefästena som har en skruv på ovansidan där växtlighet såsom snärjmåra lätt fastnar.

Michael säger att han inte jordlägger liebladet så mycket som de gjorde på liekursen han deltog i för många år sedan. Då sa de att det skulle vara en fingerspets under bladet. Michael tycker inte att det behövs jordläggas så mycket. Det är klart att det blir enklare att ha så nära 90 grader som möjligt mot det du ska slå, så ju mer du jordlägger desto enklare kommer det att bli att skära. Ofta lutar vi oss framåt när vi får slöa liar för då jordläggs lien mer och då får vi av gräset. Men det är en kortvarig glädje det här med jordläggningen för det finns i varje gräsmark sandhögar eller jordhögar. Ju mer jordlagd lie du har, desto snabbare kommer du också att slöa din egg. Först känns det lätt att slå men sanden och jorden slöar eggen och efter ett tag blir det svårt att vidmakthålla din skärpa utan att slipa den mot slipstenen. Det är mycket mer som slöar din lie längst ned vid grässvålen. Michael menar inte att det handlar om att enbart slå av toppen av gräset utan enbart att lägga på någon centimeter eller tum på stubbhöjden. För att sedan i fält justera jordläggningen följer du lien med kroppen. Michael ändrar inte jordläggningen när han väl ställt in den så den passar lien. Michaels orv är något rundat nedtill och därför behövs heller inte bladet jordläggas så mycket som på ett rakt orv.

Cirkelvinkel eller skärvinkeln, då är grundinställningen att bladbasens egg ska sammanfalla med spetsen. Det behövs ingen annan vinkel enligt Michael, han använder den grundinställningen och tycker inte den behöver justeras.

Slipning

Till en början använde Michael en norsk diamantlie (Etne), en helstålslied, som är väldigt hård. Det är en bra lied men den tar tid att slipa på grund av dess hårdhet. Michael, som uttrycker att han är född otålig, gick istället över till laminerade liar. De liar slipas på en bråkdel av tiden och håller skärpan längre. Det mjuka järnet runtom stålet slipas ned snabbt och sedan är det enbart en liten bit stål som ska slipas ut. Det är ett mycket hårt stål och skulle ta evigheter att slipa om hela bladet var i samma material. Eftersom stålet är hårt, ger det också en väldigt vass och hållbar egg. Det tar bara ett par minuter för att slipa upp ett sådant laminerat blad.

Vid slipningen är det inte intressant för Michael exakt hur lång fas han får. Det som är intressant är vilken eggvinkel det blir, se figur 27. Om lian är tjock så blir fasen längre och om lian är tunn blir fasen kortare vid samma vinkel på eggen. Michael slipar en så spetsig egg som han tror att han kan använda. Ibland visar det sig att han haft fel, då har eggen blivit för tunn och när han slår med lian brister det istället bitar ur eggstålet. Det viktigaste för att få en bra egg är att Michael lyckas få det inlagda stålet mitt i eggen och det är också det som han förhåller sig till under slipningen. Det kan ibland innebära att det blir mer slipat på ovansidan än undersidan beroende på hur smeden lyckats att få ur stålet i liebladet.

Figur 27. Bilden till vänster visar ungefärligt hur fasen brukar se ut när Michael har slipat. Han går inte efter faslängd utan slipar så att det inlagda stålet hamnar i mitten och efter lämplig eggvinkel. Fasen kan skilja sig åt beroende på hur tjock liebladet är (Lundgren 2023).

Under slipningen så kommer slipstenen göra repor på bladet. Reporna blir grövre i det mjukare materialet, i blötjärnet som ligger runt eggstålet. I de reporna kommer det fastna växtsaft som färgar materialet och det kommer även rosta på ett annat sätt. Därför kommer det synas på bladet att det är två olika material, det mjukare blötjärnet är mattare och repigare medan eggen är blank och silverfärgad. Det är så du kan se på bladet om det är ett laminerat blad, det syns som en linje en liten bit ovanför den blanka eggen den här skillnaden i materialen. Om det är svårt att se när en lied precis är nyslipad kan du slå med den ett litet tag och sedan titta igen på eggen, då har det mjukare stålet hunnit bli färgat av exempelvis växtsaft och det går att se de olika materialen.

Michael använder en gotländsk sandsten när han slipar sin lied. Orsastenen, som kommer från Dalarna, tycker han är för hård vilket gör att slipningen tar längre tid. Michael tycker att det fortsatt finns många användbara slipstenar att få tag i på begagnatmarknaden för en billig peng. Det tycker han inte är något problem för att kunna hålla på med det här hantverket. Han tror heller inte att det är svårt att lära sig att slipa, bara man får kunskap kring det. Michael tycker inte heller att det är något problem att slipstenen inte går att ta med ut i fält. Traditionellt har det ofta varit så att du har haft någon/några extra slipade liar med dig ut i fält i ett koger för att kunna byta om bladet blir otjänligt. Han tror att det till viss del är ett konstruerat problem som också gör det enklare att framhäva knacklied i dag som ett enklare alternativ.

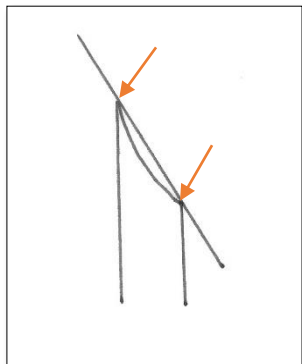
Brynet och andra skärpningsmetoder

Michael använder sig även av en egentillverkad läderstrigel för att underhålla sin lie, se figur 30. Det är egentligen en trästicka med pålimmat läder. När Michael är ute och slår med sin lie använder han emellanåt strigeln för att polera bort de små skador som blivit längst ut på eggen under arbetet se figur 31. Lädret påverkar eggen mycket lite eftersom det är ett så mjukt material i förhållande till stålet, det polerar mest.

Michael använder inte sig av något vattenbryne för att bryna i fält som har använts traditionellt. Han tycker det är besvärligt att ha med sig en kopp med vatten ut som ofta rinner på kläderna. Istället använder han sig emellanåt av ett diamanbryne se figur 28. Diamantstenar har inte använts traditionellt eftersom de inte fanns förr. Michael har tagit med sig den metoden efter att han gått på bildhuggarskolan och där lärt sig hålla sina eggverktyg vassa. Om Michael får en skada på eggen använder han sitt bryne men annars använder han sällan brynet. Det är för att behålla bladet vasst så länge som möjligt med eggen som han slipat ut på slipstenen. Om du använder ett bryne kommer eggen på sikt bli trubbigare och lien blir svårare att slå med. Brynet används därför mycket sparsamt. Om brynet används läggs brynet mot eggen och vilar samtidigt på fasens övre del och sedan behövs det brynas ytterst lite på de punkterna, det går väldigt fort, se figur 29. Om brynet läggs på det sättet, mot de bägge punkterna, kommer vinkeln bli liknande den som använts vid slipningen. Eftersom formen på eggen är rundad av slipstenen kommer mitten av fasen inte behöva brynas om slipningen är bra gjord. Brynet används även om det blivit en skada på eggen. Då dras brynet utåt vid skadan för att föra ut stålet. När Michael bryner sätter han sig och lägger eggen ifrån sig vid bryningen. Hur han håller och för brynet vid bryningen handlar enligt Michael mest om hur han på enklaste sätt lyckas hålla brynet i rätt vinkel och föra den utan att skada sig.

Figur 28. Ett diamanbryne med två olika kornstorlekar (Lundgren 2023).

Figur 29. Bilden visar en förenklad bild på hur brynet läggs på eggen vid bryningen (Lundgren 2023).

Figur 30. Bilden visar Michaels strigel (Lundgren 2023).

Figur 31. Michael striglar liebladet. På bilden striglas yttersta delen, spetsen av bladet (Lundgren 2023).

Orv

För Michael har det varit lite speciellt med orvet just för att han är snickare. När han hade varit på liekurs så förstod han att det var viktigt att anpassa orvet efter sin längd och axelbredd för att det skulle vara bekvämt. Han köpte med sig ett orv från kursen men när han kom till Småland så var det ingen där som sett ett sådant orv, det hade sin hemort någon annanstans. Michael var senare på en auktion precis på gränsen mellan Småland och Halland, i Sunnerbo. På auktionen såldes saker efter en kvinna som gått bort. Hon hade haft ett jordbruk och hade

bland annat tagit över sin fars tillverkning av lieorv. Michael köpte det som fanns kvar av hennes orvtillverkning och fick på det sättet en mer lokal modell av orv. Efter det har Michael tillverkat rätt många orv av liknande modell till sig själv, till vänner och bekanta. Orvet är ett överarmsorv med ett intappat övre handtag, se figur 33. Michael brukar tillverka sina orv av lövträd såsom alm eller ask. Gärna använder han något trä som han har någon relation till. Han använder inte ek eftersom han tycker det blir för tungt.

Figur 32. På bilden visar Michael vilket avstånd han brukar ha mellan handtagen (Lundgren 2023).

Figur 33. Bilden visar Michaels orv som han tillverkat efter en lokal modell. Michael pekar här på nedre handtaget som är vinklat nedåt för att handleden ska kunna hållas rak vid arbetet (Lundgren 2023).

Michael använder sig till viss del av anpassningarna han lärde sig på kursen för inställning av orvet. Exempelvis att den övre knaggen når till armhålan när lien står upp utmed kroppen och att avståndet mellan övre och undre knagge är från armbåge till långfingerspets, se figur 32. Det finns dock andra saker som Michael tycker är viktiga för att få till ett bra orv. Det handlar om att få till bra vinklar på knaggarna och få en bra balans i lien så att du slipper att gå och spänna dig, eller hålla armen vriden på något särskilt sätt, under tiden du slår. Det kan orsaka kramp och smärta på sikt. Knaggarna kan inte vara formade så att de smalnar av längst ut exempelvis eftersom det lätt blir att du håller hårt för att inte tappa handtaget. Michael lärde sig mycket av de orven han köpte på auktion, hur de hade tänkt kring vinklarna av handtagen. Det nedre handtaget är inte satt rakt ut från orvet exempelvis utan pekar nedåt för att slippa vrida upp handleden vid arbetet, se figur 33.

När orvet hängs lätt på fingrarna och hålls över marken ska bladet peka vågrätt ut från liebladet, då är lien i balans. Bladet ska inte tappas ned i marken, vara vridet nedåt eller peka uppåt, då är lien inte i balans. Om lien inte är i balans kommer du att behöva vrida på orvet på något sätt för att få bladet i rätt riktning och då är risken att du spänner dig i kroppen och får ont på sikt. Om bladet är vinklat nedåt är det också lätt att slå i spetsen i marken vid arbetet. Det är därför en viktig inställning enligt Michael. Om bladet pekar uppåt eller nedåt kan du justera bladet genom att böja det åt något håll så att det blir mer i balans.

Ett långt orv och ett långt lieblad är bra att använda på slät mark. Det blir en stor cirkelrörelse och det går att slå av mycket material. Men däremot om du slår på stenig mark är det en fördel om orvet är något kortare för att kunna dra in det mot kroppen när du putsar runt stenar och framför fötterna. Michael tänker att det ibland kan se konstigt ut när vi ser gamla liar på loppmarknad, bladen kan vara korta och orven var extremt korta. Men det är viktigt att ha med sig att markerna som slogs ofta såg helt annorlunda ut än i dag. När du har ett kort orv kan du inte ta långa svep men om du jobbar nära dig själv blir arbetsställningen bättre och om

stenarna ligger tätt, eller i slänter, kan det vara nära dig du behöver ha orvet för att ta dig fram. Vi har inte hela sanningen med oss kring de gamla redskapen och varför de var utformade på ett visst sätt och då blir den enkla förklaringen ofta att de förr måste varit lite dumma som använde så korta orv, vilket Michael inte tror på. I praktiska hantverk utvecklar vi ständigt våra redskap och har alltid gjort, även historiskt.

Vad har sliplien för fördelar?

Michael har hållit i liekurs där de haft både knackliar och slipliar samtidigt. Han upplever utifrån det att sliplien är en fördel om det är marker som är steniga eller buskiga med mycket slånuppslag exempelvis. Knacklien böjer sig lätt mot så hårda material, de kan böja sig bakom det härdade materialet och bli buckliga vilket kan vara svårt för någon som inte är van att då knacka ut bladet. Det är skillnad om det är ett restaureringskede eller återkommande skötsel. Om markerna har slagits varje år blir årsskott inte särskilt hårda. Dock är det så att du ofta rättar till en buske så att den inte ska breda ut sig och slår av skott årligen. Det kan vara svårt i praktiken att alltid komma åt enbart årsskotten och inte riskera att slå för långt in på stammen. Då blir det helt plötsligt väldigt hårt och krävs ett hårt stål. Risken är, om vi inte har ett redskap som klarar den typen av marker, att vi börjar gå runt det jobbiga, att vi struntar i att slå av årsskotten för att inte slöa lien och då kommer uttrycket i markerna på sikt bli annorlunda i busksiktet. För Michael handlar lien om att det är ett historiskt redskap som vi kan använda för att återskapa en historisk miljö. Historiskt kom redskapet att prägla uttrycket av miljön och förändringar av redskapet kommer i sin tur ge förändringar i uttrycket. Då kommer det att forma landskapet annorlunda eftersom redskapen ger olika förutsättningar.

Risken med att enbart använda knacklien i våra svenska marker kan därför bli att vi väljer bort vissa besvärliga marker att slå såsom steniga, stubbiga, buskiga ängsmarker för att redskapet egentligen inte passar optimalt. Det viktiga är inte vilken lie som används utan att de historiska hårdvallsängarna som är stembundna och småbrutna inte får växa igen och då krävs redskap som kan hantera de markerna. Det är också viktigt ur ett pedagogiskt perspektiv, exempelvis i ett kulturresevat, att vi får se de olika markslagen brukas på ett historiskt sätt så att vi inte får en helt felaktig bild av vad en äng kan ha varit. I dagens samhälle när begreppet ”äng” används i många sammanhang så blir det svårt att förstå den historiska innebörden av att ängen är en vinterfodermark där djurens behov av foder togs och slogs regelbundet. I dag används begreppet äng istället som om det vore en naturtyp och det gör det hela mycket förvirrande. Då blir det extra viktigt att vi i våra kulturmiljöer och i kulturarbetet försöker spegla ängens roll och visa på dess historiska användning i den utsträckning det går.

För Michael finns det ingen anledning att slå med något annat än sliplien eller att byta ut den till något annat. Det finns inget som han tycker fungerar bättre eller är mer förfinat som skulle vara orsak till att byta. Att vi har våra fantastiska slipliar i Sverige beror på förutsättningarna som funnits för järnindustrin, förr var de högt aktade och vi exporterade mängder av liar. Det är därför tråkigt att utvecklingen går mer mot knackliar vilket riskerar att sliplien glöms bort.

3.1.2 Intervju 2

I den andra intervjun mötte jag Kjell Gustafsson i Norra Åreda, Växjö kommun. Nedan följer det som framkom i vårt samtal.

Bakgrund

Kjell berättar att han är bondpojke och uppvuxen i närheten av hans nuvarande bostad i Växjö kommun. Redan när Kjell växte upp kom han i kontakt med lien genom sina föräldrar och fick med sig en del baskunskaper hemifrån. Enligt Kjell var den kunskapen till viss del felaktig vilket han förstått i efterhand. De hade för kort orv och för långt blad vilket innebar ryggsnitt och ont i kroppen. Han började med kunskapen han hade hemifrån att slå ängarna på sina marker runt 1976 när de flyttade till Ängagärdet, som bostaden passande nog heter.

I början på 1990-talet fick Kjell samtal från kommunekologen i kommunen. De ville att Kjell skulle följa med på en ängsmarksinventering. Kjell var född i församlingen samt arbetade inom hembygdsföreningen och därför kände han till många platser och personer. Under den inventeringen hittade de många fina ängsrester kvar och tillsammans insåg de att de skulle behöva erbjuda någon sorts utbildning kring lieslätter för att ängarna fortsatt skulle kunna hävdas. Kunskapen om lien hade till stor del försvunnit eftersom nästan två generationer hade gått sedan ängsmarkerna slogs regelbundet.

De startade en kurs och märkte att det fanns intresse. De startade därför även Kronobergs slättergille där medlemmarna hjälpte till att slå på vissa platser årligen. Det var cirka 6–7 platser varje år och vissa var med ersättning från Länsstyrelsen. Med tiden visade Länsstyrelserna även intresse för kurserna och ville att de skulle hålla kursverksamhet i deras regi vilket de gjorde. Kjell har sedan fortsatt hålla kurser i egen regi över hela landet och gör det fortfarande. Kjell är lärare i grunden och har med sig det pedagogiska tänket vilket har gjort att han har fortsatt tycka att det är kul att hålla i kurserna.

Förutom de baskunskaperna som Kjell fick med sig hemifrån kring lien har hans kunskaper genom åren utvecklats genom att lyssna på andra, läsa texter, testa saker och därmed utvecklats framåt. Kjell menar att han alltid har haft en förmåga att lyssna på vad de gamle gjorde. Vissa som kom på hans kurser, äldre personer, hade funderat mycket och hade utvecklat många trix som Kjell tog med sig kunskap ifrån. Han säger att det är viktigt att vara källkritisk när det kommer till praktiska hantverk eftersom många som skrivit texter genom tiderna kanske inte har genomfört saker praktiskt själva. Kjell berättar att han fortfarande slår ängarna hemma. Numera brukar han ha en kurs hemma hos sig årligen där kursdeltagarna slår av en del och sedan slår han själv i trädridan.

Liebladet

Kjell använder sig av nya helstålblad som han köper från Finland eller Norge som han även säljer under sina kurser. Det finländska bladet, Härmän Taonta, är han särskilt förtjust i, se figur 9 tidigare i texten. Det har ingen kant på ryggen av bladet utan är bara tjockare där och det går därför använda bladet väldigt länge eftersom ryggen inte hindrar slipningen när bladet börjar slitas. Gamla liar som har en högt uppvikt ryggsnitt måste även slipas på den uppvikta ryggen för att komma åt att slipa. Ofta säljs numera knackblad i handeln men okunnigheten är stor även bland försäljarna i butikerna. De har oftast ingen kunskap om vilka lieblad de säljer, om de ska knackas eller slipas.

Kjell känner till två smeder i Sverige i dag som tillverkar blad med ilagt stål i mitten. Mattias Helje från Lima och Karl-Gustav Lindahl från Rätansböle. Kjell använder inte de bladen eftersom han tycker de är för dyra. Processen att välla ihop två material är intressant och de bladen var allmänna fram tills att fabrikena började tillverka blad som då var i helstål enligt Kjell. Detta skedde i början av 1900-talet skulle Kjell tro och det blev då mer eller mindre massproduktion av liar. Det var många lietillverkare och bruk förr i tiden i olika områden i

Sverige. En gammal liesmed som Kjell träffade förr hade beting på att tillverka ett gross, 144 liar per vecka. Då hade de två smedhalvor, huvudsmeden rättade/riktade bladen och de andra stod och hamrade ut bladen. När bruken i Sverige lades ner köptes en del upp av Österrike. Det har för ett tag sedan gått att köpa liar som haft de kända svenska märkena men de nya bladen tillverkas inte i Sverige. Enligt Kjell har han fått till sig att malmen som finns i Tyskland och området runt där innehåller mer svavel och fosfor och är därför svårare att härda, det är också därför knacklien utvecklades i de områdena.

Det går att hitta gamla blad på auktion och de går att se att de är inlagt stål genom att det är ett extra streck ovanför eggen som ser ut som en smutsrand. Kjell säger att han fått veta att randen finns där för att de strödde vällsand över bladet när det välldes ihop och att resterna av vällsanden syns som ett svart streck. Ibland har Kjell använt gamla blad som han slipat upp men han tycker det är svårt att hitta ängsliar som inte är åker/sädesliar. Han menar att åker/sädesliar är för raka och ofta för långa. De raka bladen har en annan skärvinkel och då måste kroppen justeras för att få till en bra cirkel vid arbetet och det blir då en orytmsk rörelse. En ängsli är naturligt mer böjd, om du följer dess böjning med handen så fortsätter handen nedåt i en cirkelrörelse. Ängsliarna var förr inte särskilt långa eftersom de då enklare kom åt mellan stenarna. Ängsmarkerna var historiskt stembundna eftersom det var de markerna som var svårast att odla upp som blev kvar som ängar.

För att kontrollera om det är ett bra lieblad kontrollerar Kjell hur bladet låter. Han hänger bladet på lillfingret och slår något hårt mot det, se figur 34. Om bladet är ett bra blad som håller skärpan länge så kommer det ha ett högre/ljusare ljud, ett A är bra att sträva mot. Om ljudet är lågt/mörkt och dovt så håller det inte skärpan lika bra. Det ljudet brukar innebära att bladet är väldigt hårt och att det kan slås bitar ur eggen vid en skada. Kjell minns inte vart han lärt sig det men det är någon äldre som visat honom och sedan har han testat och tycker det stämmer.

Figur 34. Kjell visar hur han gör för att kontrollera liebladet genom att lyssna till ljudet när han slår på det (Swedin 2000-tal).

Inställningar av liebladet

Det finns lieringar att fästa bladet med i olika typer. På vissa nytillverkade orv kommer det med en liering som fungerar bra. Annars använder Kjell vanliga slangklämmor, en eller två, beroende på hur bra det håller. Det fungerar bra och är en billig lösning.

Vid jordläggning av bladet är grundregeln att lillfingret ska gå att få in under bladet in till pricken av fingeravtrycket. När du kommer hem med ett nytt lieblad ställer du in det avståndet och då kommer bladet ligga i rätt höjd över marken. I regel kräver helt raka orv

jordläggning av bladet medan orv som är svängda i nedre delen kan passa rätt bra utan jordläggning. Kjell brukar göra en rits på liebladet där orvet slutar för att veta var det ska brytas någonstans. Han sätter sedan bladet i ett skruvstäd precis så ritsen blir synlig och tar sedan en rörtång ovanför och bryter försiktigt, se figur 35. Om det fjädrar och inte vill ge med sig bör bladet värmas med gasollampa först. De nya liebladen som Kjell köper är han mycket försiktig med eftersom de lätt kan gå sönder, de gamla liarna går ofta bra att böja. Kjell menar att det beror på att de gamla bladen blev doppade i en tunna efter att de blivit smidda, den biten som de höll i blev inte doppad och därför heller inte härdad.

Kunskapen om jordläggning har Kjell med sig från John Persson från Lidhult, en av författarna till boken "Lien och dess marker". Enligt Kjell var John en mästare på att slå med lie. Om bladet ligger för högt över marken glider det bara över strået och om man har det för lågt förstör det eggen snabbt eftersom det tar i sten och sand. Jordläggning/jordavändning är en kunskap som de gamle som han haft kontakt med inte pratat något om. Kanske är det en kunskap som tappats och inte förts vidare över generationer. Liarna ställdes in förr genom att lägga i kilar eller snedskära orven eller något liknande.

Figur 35. Kjell visar hur han ställer in jordläggningen genom att fästa bladet i skruvstäd och bända med rörtång (Swedin 2000-tal).

Kjell brukar inte använda begreppet skärvinkel/cirkelvinkel men brukar prata om bredd på skåret. Ju mer bladet är vinklat uppåt, desto bredare kommer skåret bli. Normalinställningen enligt Kjell är när du står med lien framför dig mellan dina fötter och fäller lien framåt då ska spetsen peka på din näsa. Det är egentligen samma sak som att eggens slut ska sammanfalla med eggens början om du håller bladet mot en vägg. Om du slår något som är lättslaget kan du öka vinkeln något och slår du sent på säsongen i snärjmåra eller liknande kan du minska vinkeln något.

Slipning

I dag finns inte den gotländska sandstenen att köpa längre. Det går däremot att beställa Orsastenen från Dalarna. Den fungerar men innehåller mer kvarts och är därför hårdare. Kjell tycker den egentligen är för hård att slipa med men samtidigt har den varit spridd i Dalarna och använts där. Kjell har ett flertal äldre slipstenar hemma, både av den gotländska stenen som är mer gråaktig och Orsastenen som är mer rödaktig/rosaaktig i färgen. Om din slipsten har blivit oval eller ojämn kan du jämna ut den med vinkelslip. Du ställer vinkelslipen med en diamantskiva på något, exempelvis en lastpall, så att den står stadigt. Håll vinkelslipen mot stenen när den är igång och rör lätt fram och tillbaka. Använd vatten på slipstenen så att det inte dammar. Efter några minuter är stenen jämn igen. Det är bra om diametern på slipstenen i alla fall är 40–50 cm. Ju mindre sten desto större skålslipning och eggen blir lätt för vek enligt

Kjell. Eftersom det i dag är svårt att få tag i slipstenar så har Kjell även använt vinkelslip och flexiskiva för att slipa eggen när han är ute på sina kurser. Det kan enligt Kjell användas både för att få en ny egg och för att underhålla den. Det gör bladet vasst även för en person som inte har tillgång till någon slipsten.

Den första slipningen av ett nytt blad tar tid, runt 40 minuter. Kjell brukar sträva efter att få en fas som är 7–8 mm på översidan och 5 mm på undersidan så han slipar därmed på bägge sidor. Nästa gång han slipar bladet så fortsätter han i samma vinkel med samma fas. Kjell berättar att han har träffat många äldre personer som enbart vill slipa på ena sidan av bladet för att de var rädda att slipa ut för mycket av det inlagda stålet. Under slipningen går Kjell främst efter hur vattnet rör sig över lien. Det ska rinna över lien utan att bubbla. Ljudet ska vara ett svischande, inte skrapande. I figur 36 och 37 ses Kjell visa slipmomentet under något kurstillfälle.

Figur 36. Bilden visar när Kjell under ett kurstillfälle pratar om slipningen av liebladet. Flera slipstenar ses på bilden (Swedin 2000-tal).

Figur 37. Bilden visar när Kjell demonstrerar och visar hur han slipar bladet under ett kurstillfälle (Swedin 2000-tal).

Brynet och andra skärpningsmetoder

Kjell använder en vispesticka ute i fält för att räta ut eggen. Det är en trästicka som han tillverkat själv i ett hårt träslag såsom bok, ek eller ask. Under tiden du arbetar med lien kommer den yttersta eggen att vika sig uppåt eftersom den träffar på sandkorn och annat. Det blir en liten kant som går att känna med fingrarna. Vispestickan använder Kjell för att räta ut kanten igen men samtidigt vill han inte slöa eggen genom att skada den eller ändra på den. Han vill ha kvar den ursprungliga skärpan som han fått på slipstenen så länge som möjligt. Det finns vispestickor att köpa i handel i dag men de är ofta sandstensbelagda och de ska man enligt Kjell inte använda eftersom det blir som att stå och bryna på eggen hela tiden.

När Kjell inte känner att vispestickan räcker för att hålla bladet vasst så använder han ett bryne tillsammans med vatten. De gotländska brynen som fanns förr var homogena i en kornstorlek men de finns inte att köpa längre. Kjell använder istället ett bryne som har två olika kornstorlekar som är enkelt att få tag på i handeln. Han brukar sitta bakom bladet och ställer det på marken när han bryner. Han rör brynet framåt ut över eggen och gör ingen rundad rörelse som många gör. Om det ska vara en rundad rörelse så behöver man lyfta brynet på tillbakavägen enligt Kjell så att brynet inte dras över eggen åt "fel" håll, alltså bakåt. Hur ofta bryningen sker beror på växtligheten. Senare på säsongen behövs brynet mer eftersom växtligheten blir tjockare och styvare, en del förvedas till viss del. Vid midsommar blir det nästan ingen bryning, i augusti desto mer bryning. Förr i tiden gjordes egna brynen

enligt Kjell genom att vispestickorna drogs i exempelvis en fläskbit och sedan ströddes rester av något slipande såsom en mald tegelsten. Detta kunde göras när eggen inte hölls vass enbart med vispestickan. Sedan kunde slipmedlet dras av i gräset när det inte behövdes mer. Kjell känner även till brynetavlorna som användes förr, han har sett dem i Halland och Östergötland. De kunde de ha med sig ut i fält förr för att slipa, kanske var det en man avsedd för att göra det arbetet? Om bladet blir skadat eller om bladet inte går att få vasst med vispesticka och bryne har Kjell med sig ett extra blad snarare än att han går och slipar. Han har gärna med sig två blad ut i fält. Om det gömmer sig en sten någonstans så att bladet blir skadat då kan han byta. Kjell tror att man även förr i tiden hade med sig extra blad ut på ängarna.

Orv

Kjell använder sig av träorv och rekommenderar det. Det är ett lätt, levande och organiskt material som har använts traditionellt. Kjell använder sig av och säljer i dag två olika orv. Det norska långorvet och det danska Oreboorvet. Det är de orven som går att få tag på i större omfattning på marknaden och som fungerar bra. Det finns andra som tillverkar små uppsättningar av orv men som är svårt för Kjell att sälja på kurser han håller eftersom de görs i så liten skala. På Oreboorven går handtagen att flytta vilket är en fördel för att kunna anpassa till kroppen. För att mäta längden på orvet så böjer han ena armen och sträcker ut den andra, se figur 38. Avståndet mellan knaggarna/handtagen ska vara en underarm emellan.

Figur 38. Kjell visar hur han brukar ställa in längden på orvet så att det passar ens egen längd (Lundgren 2023).

Om du ska tillverka eget orv är det främst tre träslag som du ska favorisera enligt Kjell: lind, al eller asp. De är alla lätta, sega träslag. Varje trakt har förr haft sin modell av orv som slagit igenom. I trakten har man sedan inte avvikit allt för mycket från det. Kjell har många orv hemma som han samlat, 70–80 orv, från olika ställen i Sverige, se figur 39 och 40.

Figur 39. Bilden visar ett antal orv ur Kjells samling (Swedin 2000-tal).

Figur 40. Den högra bilden visar tre av Kjells orv. Det vänstra orvet är från Ullaredstrakten (1900-tal). Det mittersta orvet är från Svinhult i Östergötland (1860–1870 tal). Det högra orvet är ett barnorv från Dalälven (Lundgren 2023).

Förr var orven kortare men medellängden var också kortare på den tiden. Kjell säger att medellängden 1860 var runt 160–165 cm hos männen. Kjell berättar även att han förstått det som att när vissa områden utformade sina orv på ett visst sätt så var det svårt att frånga den modellen. Därför fortsatte de med samma standard och gick inte så mycket utanför normen för hur orven brukade vara. Istället för att exempelvis då förlänga orven så anpassade de kroppen efter orven. På sikt blev orven standardiserade efter gamla mått och såldes. Exempelvis som stålörven på 90-talet som alla är lika långa och egentligen för korta för de flesta att slå med. Ett kortare orv kan dock användas i slutning då avståndet mellan kroppen och orvet blir kortare. Kjell vet inte när orven började göras längre, det finns nog ingen speciell tid utan kanske har skett successivt.

Vad har sliplien för fördelar?

Kjell använder sliplien för att han tycker att de håller skärpan längre än knackliebladen. Knackliebladen går också att få vassa om du kan knacka fram en bra egg men skärpan på sliplien håller alltså längre. Kjell tycker även att det är enklare att lära sig att slipa än att knacka ut en egg. Knackliarnas egg är också mjukare än slipliens. De passar bättre på jämnare och slätare mark. De är utvecklade för marker som är stenfria, mer slättlandskap.

Eftersom vi lever i ett land med en lång smidesträdion så tycker Kjell att vi är skyldiga att behålla den traditionen. När vi samtidigt har fått fram en vara som fungerar väldigt bra finns heller ingen anledning att föra in något nytt. Lien och arbetet med lien är ett immateriellt kulturarv som inte går att läsa sig till utan det är en tradition som förs från kropp till kropp. Lien och arbetet med lien är därför ett viktigt traditionellt arv som enligt Kjell bör föras vidare.

3.2 Intervju per telefon

Intervjuerna nedan följer samma mönster. De börjar med en bakgrund kring de intervjuade och hur deras kunskaper kring lien växt fram. Sedan redovisas ytterligare frågeområden i en tabell för att tydliggöra läsningen och de svar som framkommit.

3.2.1 Intervju 3

I den första intervjun pratade jag med Sune Broman ifrån Tvärred, Ulricehamns kommun.

Sune bor och är uppväxt på en gård i Tvärred som ligger i Ulricehamns kommun. Att Sune i dag slår med lie grundar sig i att både hans pappa och morbror slog med lie när han växte upp. Sunes morbror skötte förr den största delen av slåttern omkring gården och lämnade efter sig en mängd äldre liar som Sune har kvar. Även Sunes pappa slog med lie på marken där de bodde och Sune började själv att pröva slå när han var runt 11–12 år. Sune fick börja slå på ett område där det inte spelade så stor roll hur resultatet blev och den platsen betyder därför mycket för Sune numera. Sunes pappa hade ingen slipsten utan brynade bara bladen. Han kunde sitta länge och bryna innan bladet blev bra. Pappan hade ett kort rakt träorv utav gran med knaggar av kohorn som Sune har sparat.

Sune berättar att lien var ett drängajobb förr och att hans pappa lärde sig slå med lie av sin pappa. Kunskapen fördes över från generation till generation och de lärde sig genom att pröva och öva. Sune tog över slätterarbetet på gården efter sin morbror och pappa. Numera hålls årligen en slätterdag på gården där folk samlas och slår med lie eller hjälper till och räfsar. Dessa tillfällen blir även en möjlighet att lära av varandra. De flesta områden slås med slätterbalk nuförtiden och efterputsas med lie runt stenar och buskar. Sedan slås det med lie på de ställen där slätterbalken inte kommer åt såsom i slänter, backar eller bäckravinen, det är på de omöjliga ytorna som lien gör jobbet.

Det har även hållits en liekurs på Sunes gård anordnad av Hushållningssällskapet runt 2002 med en man som hette Ingemar Zachrisson. Där fick Sune med sig kunskap förutom det han lärt sig från sina släktingar eller från andra sammankomster. Sune har även varit med på resa till Rumänien där han kunde se deras teknik och när de slog med knacklie. Eftersom Sune fått lära sig att slå med sliplie och har både slipsten och blad hemma så har han inte haft någon anledning att använda sig av någon annan sorts lie. Sune tycker att sliplien fungerar bra på markerna där han slår som är steniga, backiga och ofta ojämna.

Vilket orv används?	Vilket lieblad används?	Vilken slipsten används?
Träorv används främst. Sune har tillverkat sitt eget träorv efter en modell från en "slätterkollegas" pappa. Ibland används ett metallorv i slänter eller backar. Då kan det vara en fördel med ett kort orv. I en backe som sluttar kan även tyngden vara till hjälp eftersom tyngden skapar mer rörelseenergi.	Nyttillverkade helstålslieblad. Liebladen är 4 kvarter långa, 59,36 cm. I stenlång terräng är det enligt Sune en fördel med kortare blad. Sune har sparat äldre lieblad men många av dem är för långa vilket har gjort att han inte använt dem. Sune menar att så länge bladen går att vässa upp riktigt vassa så fungerar bladet bra att använda.	Sune har två slipstenar. En som han köpt från en maskinfirma och en som utrangerats från en slöjdsal. De har lite olika gräng/kornighet.

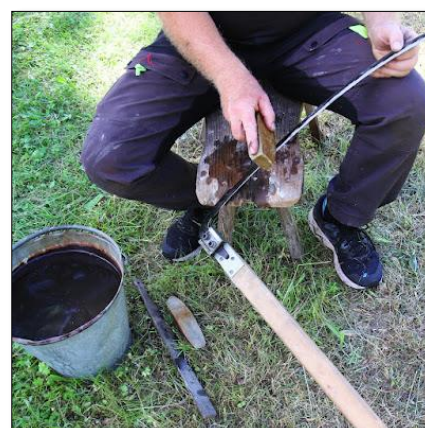
Vad används för att bibehålla skärpan?	Vad finns det för svårigheter eller fördelar med sliplie?	Övriga synpunkter
<p>Diamantbryne, vattenbryne och vispesticka</p> <p>Diamantbrynet bärs med ut i fält och används vid behov.</p> <p>Sune har även en brynbock med två skåror på kortsidan som används som stöd för lien.</p> <p>Liebladet stöds i skåran och brynas sedan med ett vattenbryne. Hur mycket och hur ofta det behövs brynas beror på markerna. Om det är lättslaget behövs det nästan inte brynas alls.</p> <p>Sune har även en vispesticka/liesticka som är av svartek. Den används under arbetet för att resa upp/räta upp det yttersta av eggen.</p> <p>När säsongen börjar slipar Sune cirka 3–4 liar så att de är färdiga att användas.</p>	<p>Sune har svårt att jämföra för- och nackdelar mellan sliplie och knacklie eftersom han inte använder sig av knacklien.</p> <p>Sune tänker däremot att det fortsatt behöver finnas förutsättningar att kunna använda sliplien i form av slipstenar och bra blad. Oavsett om det gäller sliplien eller knacklien krävs det också ett lärande för nya användare i hur bladen skärps. När fler ängar ska skötas och större arealer ska tas om hand kan det finnas behov av att öka tillgängligheten för lien. Då kan behovet av båda sorterna vara en nödvändighet.</p>	<p>Lieslätter har blivit en materialsport där vilket redskap och tillbehör du har samt på vilket sätt du slår till viss del klassas som mer ”rätt eller fel”. Sune bryr sig inte så mycket om vilken lie eller tillbehör som anses vara bättre eller sämre. Han tycker att det viktigaste är att ha ett vasst redskap som fungerar på den marken där han ska slå. För honom är upplevelsen av att vara ute med lien på ängen det som gör arbetet värt. Att blicka ut över den blommande ängen, att höra insekterna, se förändringen från förra året och att känna gemenskapen som arbetet med slåttern skapar.</p> <p>Det är delvis en konstig utveckling att knacklien tar över eftersom vi traditionellt använt sliplien i Sverige. Sune ser dock att det finns fördelar med den ökade publiciteten kring lieslätter – det gör att fler slår sina marker och det är positivt.</p>

Figur 41. På bilden syns tre nya lieblad. Det går att se att de är märkta med Ljungdahl och Igelfors. Bladen är 4 kvarter långa (Broman 2015).

Figur 42. Bilden visar Sunes lie stående i den del av ängen som brukar kallas ”drängagråten”. Den kräver hög koncentration och tålamod eftersom stenarna ligger tätt. Det gäller att ”känna sig för” med lien och vispa med toppen, lirka kring stenarna (Broman 2022).

Figur 43. På bilden ses brynbocken. Den används när Sune ska bryna liebladet med vattenbryne (Broman 2022).

3.2.2 Intervju 4

I den andra intervjun pratade jag med Roland Öjeskog ifrån Orsa i Dalarna.

Roland är uppväxt på en gård utmed Klardalsälven i Torsby kommun. Roland kom i kontakt med lien under sin uppväxt på gården. Hans morfar brukade skära säden med lie och Roland brukade gå efter med sin mamma och binda kärvar. När säden skars användes ett orv med en riskvist på som styrde säden så den lättare gick att binda. Rolands morfar och pappa lärde i sin tur även Roland att slå med lie. Förutom kunskapen om lien som Roland fått från familjen har han även fått mycket kunskap från bönder i Orsa och från äldre som varit med under slåttern förr. De har gett kunskap om både lien, hässjning och räfstillverkning. Roland är även kursledare när det hålls kurser om lien. De första liekurserna som Roland var med och höll var tillsammans med en äldre man som hade haft ett eget jordbruk. Roland förklarar att den äldre mannen var ”experten” av de båda vilket gjorde att Roland kunde lära sig saker. Roland beskriver att all kunskap han fått genom åren har gjort att han lärt sig allteftersom.

Roland förklarar att anledningen till att han slår med lie är för att försöka rädda de hotade slätterängarna och bevara artrikedomen. Ett område med ängar som de slår årligen är vid Hällsbergs fäbodrar. För att bevara det området har de startat en förening, Hällsbergs Fäbodvänner. Varje sommar har föreningen fem ungtjurar som får gå vid fäboden. De efterbetar även en del av ängarna som slås. Gödseln tar de vara på till odlingar av gammaldags kulturväxter och gräset de slår använder de till foder. De brukar stänga ifrån ängarna, eller hackslogarna som Roland kallar dem, så att de senare kan slås. Det är mycket stenigt och svårslaget. Det finns fjorton ängar i området kring Orsa som de slår och en äng i Värmland vid gården där Roland är uppväxt.

Ängarna slås årligen och ägs främst av privatpersoner. En del av ängarna har de slagit i 35 år. Ängarna hittade dem efter att de för många år sedan hörde att staten hade börjat ett bevarandearbete kring ängar då markslaget höll på att försvinna. Efter det var några ute och letade efter ängar, cyklade och pratade med folk. En av de första ängarna de hittade visade sig senare vara den artrikaste ängen i Dalarna. Förutom att de slår ängarna, hässjar de även höet. Roland har även en allmogeåker där han skurit säden med lie och gjort kärvar.

Vilket orv används?	Vilket lieblad används?	Vilken slipsten används?
<p>Träorv</p> <p>Roland tillverkar egna överarmsorv i gammal Orsamodell. Det utgår från ett orv som ursprungligen kom ifrån byn Hansjö. Det svåra enligt Roland är att hitta bra ämnen numera för att tillverka orven. Ämnet måste exempelvis ha en grov kvist som hänger nedåt och som utgör det övre handtaget. Roland har tillverkat orv även med ett intappat övre handtag och raka orv utav vanliga brädor.</p>	<p>Äldre lieblad med infällt stål</p> <p>De gamla liarna blir vassast vid slipning enligt Roland. De går även att bända och jordlägga utan att vara i en smedja. Helstålsbladen är hårdare, därmed blir de svårare att få vassa samt att jordlägga. Liebladen ska inte vara alltför långa, i hackslogarna där det är stenigt är det bättre med kortare blad.</p>	<p>Orsastenen tillsammans med en Kirunaslipställning</p> <p>Roland använder den lokala Orsastenen. Den river inte lika mycket som Gotlandsstenen men har varit använd i trakterna där Roland bor. Roland byter sten emellanåt och får tag på nya stenar från gamla gårdar. Det går även att beställa nya Orsastenar fortfarande.</p>

Vad används för att bibehålla skärpan?	Vad finns det för svårigheter eller fördelar med sliplie?	Övriga synpunkter
<p>Bryne</p> <p>Roland använder bryne men menar att det inte ska användas för mycket. Det rundar eggen och när du nästa gång ska slipa tar det längre tid. Slipstenen ger en distinkt egg som han vill behålla så länge som möjligt. Han förklarar att de bryner först runt 1–2 h efter de börjar slå och kanske 2 ggr per dag beroende på hur många timmar de slår. Sedan byter de hellre till ett nytt blad.</p> <p>Roland brukar slipa upp 15–20 blad inför slåttern. Det är för att det ska finnas blad till alla dem som deltar.</p>	<p>Roland har svårt att jämföra sliplien med knacklien eftersom han aldrig använt en knacklie.</p> <p>Roland slipar många blad eftersom det inte är alla som kan slipa eller som har en slipsten. Det kan stå kvar slipstenar på äldre gårdar men slipställningarna kan ha ruttnat och det krävs då arbete för att få dem användbara. Gamla blad är inget problem att få tag på enligt Roland. Det finns fortfarande många gamla blad. Det behövs heller inte så många blad per person eftersom ängarna i dag är så få.</p>	<p>Under sommaren när de har slätter lånar Roland ut orv och blad till vissa som kommer och deltar. Det bästa är egentligen att ha sin egen lie, sin egen räfsa och att själv kunna slipa sitt blad. Då hade det varit rätt längd på orvet och liebladet hade passat till. Det är det mest optimala.</p> <p>Vi pratar om varför orven var kortare förr men Roland vet inte varför det var så. Både Rolands morfar och pappa hade lite kortare orv. Roland tror att en del i det kan ha varit att folk var kortare. Att folk förr fick ont efter första veckan av slåttern, det har i alla fall Roland förstått eftersom det finns olika uttryck för det. Rolands pappa, som var från området kring Edsbyn, kallade det att man blev ”liabröten”. I Orsa säger de istället ”ljåbränd”</p>

Roland deltar i en kortfilm om lieslätter och traditionell hässjning i Orsa (Hantverkslaboratoriet, 2017). I filmen ses Roland bland annat slå med lie men även visa hässjning och räfsningstekniker.

4. Diskussion och slutsatser

Nedan följer en diskussion av resultatet efter samma struktur som förekommit under de längre intervjuerna. Avsnittet avslutas med en slutsats där det framförs tankar kring framtidens utövande av lien och slipbladet.

4.1 Diskussion

4.1.1 Bakgrund

Av de som intervjuats har tre redan under uppväxten kommit i kontakt med lien och fått lära sig hantverket av äldre familjemedlemmar. De har alltså fått med sig viss traditionsbunden kunskap från start. En intervjuperson har kommit i kontakt med lien något senare, som ung vuxen. Till en början slog han med lie utan någon direkt erfarenhet men fick senare även lära sig av en äldre person som delade med sig av sin kunskap. Flera pratar även om att de fått vidare kunskap av andra äldre personer som förr varit med under slåttern. Även denna kunskap är traderad kunskap som förs vidare, inte över generationsgränser, men via andra intresserade. Samtliga intervjupersoner har sedan genom åren utvecklat kunskapen ytterligare genom erfarenhet av att slå, genom kurser, genom andra de träffat eller genom texter de läst.

En av intervjupersonerna har även kunskap från andra utbildningar i bildhuggning och som möbelsnickare. Utbildningarna berör inte direkt lien men har hjälpt att få en ökad förståelse för vissa moment vid hantverket såsom underhåll av eggverktyg eller snickerikunskap vid orvtillverkning. I grunden är det även tydligt att det hos alla intervjuade finns någon form av intresse för natur, kultur och landskapsvård samt att kunna bevara de värdefulla ängarna.

Vid de två lite mer omfattande intervjuerna har det framkommit att båda har kännedom om boken "Lien och dess marker" samt har träffat John Persson som var en av författarna. Båda använder sig även av en del av den kunskap som han lärt ut. Boken var under flera år en av få skrifter om liens praktiska utövande och för många har det varit en grundkälla till kunskap. Det är därmed en viktig bok för kunskap om lien och bevarandet av våra ängar. Risken när det blir ett brott i en tradition, när viss kunskap inte förs vidare eller tecknas ned, är att kunskap sedan lärs ut från en och samma källa och nyanserna av kunskapen till viss del går förlorad. Kanske fungerar kunskapen på en viss plats men inte en annan, den bredd av kunskap som funnits smalnar av. Det blir en bra grundkunskap men samtidigt kan vissa moment fattas eller små detaljer saknas. Om kunskapen används ofreflekterat och utan vidare tanke kan svårigheter uppstå exempelvis beroende på platsens förutsättningar. Begreppet traditionell ekologisk kunskap, som nämnts tidigare i texten, speglar kunskap som lärts av erfarenhet i ett samspel med naturen och som är kopplad till platsen. Den sortens kunskap som är platsbunden och som har utvecklats över tid tillsammans med de förutsättningarna som funnits finns i många fall inte kvar. Däremot slår några av de intervjuade samma marker varje år och har gjort över tid vilket i sin tur skapar ny sådan kunskap. Det är för mig positivt att höra när de intervjuade berättar att alla har fått med sig kunskap av flera olika personer och även genom andra kanaler för kunskapsinhämtning vilket innebär att kunskapen blir mer mångfacetterad. Genom att kritiskt ta del av många kanaler för kunskap och reflektera över den kunskap som vi tar emot så kan både förståelsen och bredden av kunskap öka.

Samtliga intervjupersoner har med sig omfattande kunskap om lien eftersom de alla under lång tid har utövat och i vissa fall fört vidare kunskap om lien genom att vara kursledare. Beroende på vilket syfte de har för att använda sig av lien så skiljer sig fokuset kring vilken kunskap som är viktig. Någon av de intervjuade har som utgångspunkt att bevara slätterängarna eller fortsätta arbetet med slåttern som tidigare generationer har påbörjat. Lien i sig är då inte det som är i fokus utan är ett medel för att i sin tur nå ett annat mål. Här blir kanske det viktigaste att få till ett redskap som klarar av slåttern på just den platsen och som gör det praktiskt möjligt. Något annat blir fokuset om utgångspunkten istället är att lära ut kunskap om lien på kurser. Då blir fokuset istället att sammanfatta en baskunskap och att hitta redskap eller en lie som kan vara bra och tillgänglig för många. I vissa fall kan flera syften vara utgångspunkten. Det fokuset som intervjupersonerna har speglar därmed till viss del den kunskap som de förmedlar men också vilket orv eller blad de använder.

Det är svårt i dag att veta hur det sett ut kring lien förr eftersom mycket information inte är nedtecknad. En fråga som pratats om vid intervjuerna är exempelvis när orven började bli längre och varför orven var kortare förr. Många orv från äldre tider var mycket korta och även de intervjupersoner som har familjemedlemmar som slagit med lie vittnar om att orven var kortare hos den tidigare generationen än vad de är nu. Vissa förslag till orsaker framkommer. Något som tas upp är att medellängden förr var betydligt kortare och att orvens utformning, exempelvis längden, efter 1800-talets slut kan ha fortsatt efter gammal standard. Liens användande började vid den tiden avta till förmån för maskinerna och vissa förändringar som

kanske annars hade gjorts längdmässigt vid orven kanske inte följde med i den utvecklingen. När standardmodeller, såsom metallorven, senare började tillverkas kan de också ha gjorts efter dåtidens mått. Det kommer även upp att dåtidens markslag såg annorlunda ut och att de korta orven förr kan ha varit en fördel i vissa ojämna och steniga marker. Vid den tiden användes även olika orv till olika markslag. Under en intervju framkommer även att det i samtal med äldre inte framkommer något om jordläggningen av liebladet. Det går möjligen koppla samman med den information som framkommer under litteraturgenomgången där vissa liemodeller i en del områden redan var "jordvända" eller "jordlagda" från fabrikerna. Det kan därmed ha skilt sig åt kring vilken kunskap som behövdes kring just den frågan. Det är möjligt att även generationen före oss ärvt gamla orv och lieblad som redan varit jordlagda/jordvända och därmed inte behövt kunskapen. En av de intervjuade använder sig av att lyssna på ljudet på bladen ger för att kunna avgöra om de håller skärpan. Något han lärt sig av någon äldre person. Min fundering är om kunskapen kanske kan härstamma ifrån att ljudet kontrollerades på liebladen från fabrikerna förr. Då var syftet egentligen att upptäcka eventuella skador i bladet.

4.1.2 Liebladet

Bland intervjupersonerna skiljer det sig något åt kring vilka lieblad som främst används. Två använder nyare helstålslieblad medan de andra två använder sig av de äldre laminerade liebladen. Orsakerna till vilket blad som används beror på, som tidigare nämnts syftet med liens användning och till viss del på tillgängligheten. De laminerade bladen kan vara svåra att välja när du håller kursverksamhet. Dels att få tag på i större omfattning för att möjliggöra försäljning men även för att ett enhetligt blad kan vara enklare vid demonstrationer. De helstålsblad som används av intervjupersonen som håller i mycket kursverksamhet har valts bland annat på grund av att de finns tillgängliga för inköp, är tillverkade i närheten av Sverige och blir vassa vid slipningen. För en annan av intervjupersonerna har det funnits gamla blad men de har varit för långa för att kunna användas och då har han istället valt ett nyare blad som är kortare. De laminerade bladen har av de intervjupersonerna som använder dem valts naturligt på grund av tillgängligheten på dem men även på grund av dess egenskaper. De framhålls som snabbare att slipa, att bladet blir vassare då stålet är av hårdare kvalitet och att bladet blir enklare att jordlägga då den delen som justeras vid jordläggningen är mjukare än på de nya bladen. Det som är gemensamt här hos samtliga användare är att det viktigaste är bladet blir riktigt vasst vid slipningen för att lien ska fungera optimalt.

Under de båda lite längre intervjuerna har vi pratat om liesmidet i Sverige. I kunskapssammanställningen framkommer att de laminerade bladen har varit tillverkade i Sverige fram tills att liefabrikerna i landet lades ned. Många moment i fabrikerna var hantverksmässiga och smederna var högt aktade. En av intervjupersonen som använder de laminerade bladen berättar att de fabrikstillverkade lierna håller en jämnare kvalitet än de som är tillverkade av bysmeder och använder därför helst de fabrikstillverkade. Båda de intervjuade som använder de gamla bladen säger att det finns många gamla blad kvar som är utmärka att använda och numera räcker några få blad för de flesta personer de år som de kommer använda sig av lien. Det är bra om smidet av de laminerade bladen i någon form kan fortsätta. Men det skulle i dag inte vara möjligt att återgå till ett liesmide som förr varit gängse. Det var då en mycket stor omsättning på blad vilket gjorde att liesmidet var en heltidssyssla för dåtidens liesmeder och därmed kunde stor erfarenhet byggas. Det anges även i litteraturen att liesmedernas kunskaper tillhörde ett fåtal släkter och att hantverket försvann snabbt när det inte fanns yngre som tog över. Det finns fortfarande tillverkning av laminerade

blad i Sverige av enstaka smeder vilket enligt de intervjuade är bra men problemet blir att bladen blir för dyra för många utövare.

4.1.3 Slipning av liebladet

Det ges i det stora hela en ganska gemensam bild av hur slipningen av liebladet går till av intervjupersonerna och från litteraturen. Exempelvis kring vart bladet placeras och hur vattnet används för att kontrollera placeringen och slipningen. Det är också gemensamt att försöka få en så tunn egg som är möjligt utan att den blir alltför tunn och ömtålig. Det blir dock en tydlig skillnad i beskrivningarna om vinkel och fas beroende på om slipningen görs på ett laminerat blad eller ett helstålsblad. På det laminerade bladen blir fokuset att hamna rätt i det inlagda stålet. Vid slipning av helstålsblad framkommer i en av intervjuerna att slipningen görs på bägge sidor men i litteraturen framhålls även att slipningen kan göras mestadels på en sida.

Vid slipningen används av två intervjupersoner den gotländska sandstenen, en använder Orsastenen och en använder slipstenar som inköpts från en maskinfirma och en slöjdsal. Den gotländska sandstenen går inte längre att köpa nyproducerad. En av de intervjuade för dock fram att gamla slipstenar enkelt går att få tag på relativt billigt vid sökning på begagnatmarknaden. En intervjuperson påpekar dock att många stenar på gamla gårdar har blivit förstörda genom åren. Orsastenen går fortfarande att köpa nyproducerad. De båda stenarna har olika kvalitet, den senast nämnda är hårdare och vissa väljer därför bort den eftersom det tar längre tid att slipa. Det framkommer att det kan vara svårt om flera ska delta under en slätter och samtliga inte har slipstenar eller har kännedom om slipningen. Här har många av de intervjuade varit kreativa och löst frågan genom att en person slipar många eller samtliga blad. I dag kan det vara svårt för många att förvara en slipsten hemma och trots att det finns begagnade stenar att få tag i kan det vara problematiskt för en ny användare att köpa in en äldre sten. De intervjuade tycker inte att det är ett problem att lära sig slipning av ett blad. Det krävs att de som är nya användare lär sig slipningen men oavsett om du ska använda en knacklie eller en sliplie behöver du kunskap om hur bladet ska skärpas. Ingen av de intervjuade ser något problem med att slipstenen inte går att ta med ut i fält. Oftast går mindre skador att bryna alternativt har samtliga slipat extra blad som går att byta till om bladet skulle bli mycket skadat eller otjänligt.

Något som även framkommer hos en av de intervjuade som håller i mycket kursverksamhet är att bladen även har slipats med vinkelslip för att förenkla för kursdeltagare som inte har någon slipsten hemma. Det här är en åtgärd som har gjorts för att på något sätt anpassa så att fler ska kunna använda sig av slipbladet och för att tillgänglighet på slipstenar och förvaring av dem kan vara en svårighet. I det här fallet blir både det nya helstålsbladet samt sättet att skärpa det på någonting nytt som vi inte har använt oss av traditionellt.

4.1.4 Bryne och andra skärpningsmetoder

Det gemensamma hos samtliga intervjupersoner samt litteraturen är att den egg som fåtts utav slipstenen vill behållas så länge som det är möjligt. Bryning görs därför sparsamt av samtliga utövare. Hur mycket det behövs brynas beror exempelvis på vegetationen eller markens beskaffenhet. Det är alltså främst detaljer kring vilka brynverktyg eller andra skärpningsverktyg som här skiljer sig åt. En av intervjupersonerna använder sig inte av vispesticka under arbetet. Detta eftersom de inte använt sig av den traditionellt när han lärt sig hantverket, istället bryns enbart bladet vid behov och sedan byts blad. Resten underhåller i någon form eggen under arbetet antingen med vispesticka eller strigel. Samtliga har tillverkat

sina egna vispestickor i ek eller andra hårda träslag. Även den strigeln som används är egentillverkad. I de djupare intervjuerna framkommer att de vispestickor som i dag går att köpa är belagda med slippapper vilket inte är optimalt om du inte vill bryna på eggen för ofta.

Det används olika brynen; diamantbrynen och vattenbrynen. De som angett tydligt kring arbetsställning vid bryningen anger att de sitter på knä och en person sitter på en brynbock som han ärvt. Vilka tillbehör som används beror troligtvis på den kunskap som personen har med sig om bryning och vilka tillbehör som är tillgängliga antingen på marknaden eller på annat sätt i hemmet. För den intervjuade som håller i mycket kurser blir det här återigen speglat av vilka tillbehör som finns att få tag på i större omfattning på marknaden.

4.1.5 Inställning av lien

Kring inställningarna för lien är mycket gemensamt hos intervjupersonerna. Längden på orvet är liknande även om sättet att mäta skiljer sig åt. Detta skiljer sig något från de nyare skrifterna såsom "Liehandboken" där det anges att orvet ska vara något längre. Flera av intervjupersonerna anger att ett kortare orv passar bättre vid stenig och ojämn mark, då kan orvet exempelvis behöva dras närmare kroppen för att komma åt runt stenar. Det som framkommer om inställning mellan handtagen är en armlängds avstånd och om cirkelvinkeln mäts utmed en vägg ska spetsen sammanfalla med bladbasens egg. Jordläggningen skiljer sig något då en av intervjupersonerna inte jordlägger så mycket som enbart en fingertopp under bladet. Han anser inte att de behövs vara så lågt om bladet är bra skärpt. Skärpan kan då hållas längre när det finns mindre risk för att slå i sten, jordhögar och annat längre ned i grässvålen. En av de intervjuade nämner även balansen som en viktig del för att lien ska fungera bra vilket även tas upp i litteratur. För att fästa liebladet på orvet använder en av de intervjuade en nyare liering med två skruvar som fäster bladet väl och där det inte fastnar vegetation. Den andra intervjupersonen använder liknande lieringar eftersom de följer med de nya orven alternativt används en eller två slangklämmor.

4.1.6 Orv

Alla intervjupersoner använder sig av träorv med lite olika utgångspunkt. Tre anger att de tillverkat egna orv. De har då utgått från ett tidigare orv som de haft som förebild vid tillverkningen. Det framhålls under en intervju att förebilden som använts har gett ny kunskap om hur vinklar på handtag och andra detaljer har utformats för att kunna arbeta avslappnat. Det kräver viss kunskap om trä och snickeri för att tillverka ett eget orv. Även tillgång till material och ämnen. En av de intervjuade tillverkar orven på slöjdvällar där intresserade kan vara med och delta för att sprida kunskapen vidare. Olika träslag har traditionellt använts vid orvtillverkning beroende på tillgången av trä ämnen. En av intervjupersonerna har använt alm men väljer gärna träd som han har någon relation till vilket gör att det kan variera mellan olika lövträd, dock inte ek eftersom det blir för tungt. Den andra intervjuade använder sig av gran då han även vill ha en nedåtgående kvist för det övre handtaget. Den intervjuade som håller i många kurser runt om i landet har istället valt orv av tillverkare som kan tillhandahålla många orv och som då kan säljas vidare. Oreboorvet från Danmark har då varit extra omtyckt eftersom handtagen går att flytta och därmed kan anpassas enklare för fler personer.

4.1.7 Positivt med sliplien

En positiv sak som framkommer kring sliplien under intervjuerna är att den håller skärpan längre än knackbladen och därmed behöver underhållas eller brynas mindre under arbetet. Någon nämner även att han tycker det är enklare att lära sig att slipa än att knacka ut ett blad

mot ett städ. Det framkommer även att sliplien kan vara en fördel i steniga och buskiga marker eftersom knackliens egg böjer sig lättare mot hårda material. Om redskapet får svårt att klara av vissa moment blir risken att vi går runt det jobbiga, att vi exempelvis slutar att rätta till buskar så de inte breder ut sig för mycket. Det kommer även att göra att uttrycket i markerna förändras på sikt. Det finns även en risk att vissa marker helt väljs bort som blir allt för besvärliga att slå och att de småbrutna och stembundna hårdvallsängarna istället växer igen. Genom det blir det också svårt att visa på den historiska variationen av ängar som funnits. Det uttrycks även att sliplien används på grund av att den traditionellt använts i Sverige. Att slipbladet har varit en del av vår tradition beror på att järnindustrin i landet har gett goda förutsättningar för tillverkningen av lieblad. Hantverket kring lien var förr något som var högt aktat och är därför ett viktigt kulturarv att bevara.

4.2 Slutsatser

Det som slår mig efter undersökningen är vikten av att skapa förutsättningar för lien och slipbladets fortsatta utövande framöver. I dag löper fältet alltifrån dem som använder sig av de äldre laminerade slipbladen med gamla slipstenar till de som i dag på kurser kan möta nytillverkade helstålslieblad som skärps med vinkelslip. På grund av att det i dag inte tillverkas nya laminerade lieblad, att tillgängligheten på nytillverkade slipstenar är liten och att det kan vara svårt för vissa att förvara slipstenar i hemmet hittas alternativa vägar när nya användare introduceras till slipbladet. Det är naturligt att traditioner och hantverksutövande utvecklas i takt med samhället och efter de förutsättningar som finns samtidigt som det kan vara svårt att inte tappa bort det ursprungliga när flera förändringar sker samtidigt.

För att kunna bevara eller i alla fall visa på den äldre hantverkstraditionen med laminerade slipblad och slipstenar även för kommande generationer hade det behövts ett samlat engagemang. Där äldre blad, med dess specialiserade smide, samlas istället för att slängas och detsamma med de slipstenar som fortsatt finns lämnade på gårdar. På platser där vi avser visa på äldre hantverkstraditioner och markslag såsom i kulturresevat skulle slipbladet då bli ett naturligt val där det fortsatt kan bevaras. I dag känner knappast någon som inte har kännedom om lien till att det finns olika blad som skärps på olika sätt och heller inte vilket av dem som är vårt traditionella arv. De utövare som i dag använder sig av de gamla bladen kommer förhoppningsvis fortsätta med det och bär på kunskap om exempelvis vilka blad som är värdefulla att spara eller slipning för att få det ilagda stålet i mitten. Detta blir viktig kunskap att ta tillvara.

Nya användare till slipbladet i dag som går kurser kommer troligtvis inte att vända sig till äldre lieblad om inte kursen specifikt fokuserar på det. Att som ny inom ett fält börja leta efter gamla blad på begagnatmarknader är svårt när vi inte vet vad vi ska leta efter och samma sak blir det med slipstenarna. Då kommer den kunskap som lärts ut och de redskap som vi blir rekommenderade att vara det som vi åtminstone startar upp med. De intervjuade som varit med i den här studien använder olika nytillverkade helstålslieblad. Det är ett område där det skulle vara intressant med mer kunskap. Exempelvis om det fortfarande finns flera sorters slipblad att få tag på samt de nya bladens för- och nackdelar. Det blir även en viktig fråga hur skärpningen av bladen ska gå till om tillgängligheten på slipstenar är låg. Kanske kan vi samla in äldre slipstenar som görs iordning och kan säljas vidare? Eller se tillbaka på äldre redskap som använts, såsom brynetavlan, och utveckla nya sätt att använda något liknande? Då kanske bladen behövs säljas nyslipade och tjänster tillhandahållas för slipning om bladet får stora skador men underhållsskärpningen kan göras på brynstenen. De här lösningarna kanske inte är optimala men undermeningen är att vi behöver vara kreativa och försöka hitta lösningar

som skulle kunna fungera om hantverket ska fortsätta utvecklas. Det finns också vissa gemensamma områden bland de intervjuade i den här studien där det skulle vara intressant med mer kunskap. Jag tänker exempelvis på att samtliga de intervjuade tillverkar sina egna vispestickor, att det används olika brynstenar eller tekniker för att bryna. En ytterligare intressant fråga som varit uppe under intervjuerna i studien är slipbladets fördelar i vissa marker. Är det så som de intervjuade tar upp att slipbladet har fördel i ojämna, steniga marker så är det något vi bör ta tillvara och använda oss av. Kanske finns det anledning att välja antingen knacklie eller sliplie utifrån markslag?

Det är en positiv utveckling i dag att lien blivit allt mer populär och en stor del till det är att det finns engagerade personer som driver utvecklingen framåt. Att det finns två olika liebladstyper är positivt då det kan innebära att lien blir mer tillgänglig och användningen av lien blir bredare. Det som blir utmaningen är att försöka hitta vägar för bägge typerna att ta plats i våra marker och hitta en gemensam väg framåt.

5. Sammanfattning

Lien är ett redskap som länge har varit använt av människan och som varit med och påverkat och format vårt landskap. I och med liens långa användning har traditioner och metoder utvecklats kring hantverket vilket gör det till ett viktigt kulturarv att bevara. Det finns i Sverige i dag två typer av lieblad som skärps på olika sätt och som traditionellt har använts på olika ställen i världen, slipbladet och knackbladet. I Sverige har vi haft en lång tradition av slipbladet som skärps på en roterande slipsten. Men i dag ser vi en ökad användning av knackbladet som istället skärps genom att knackas ut mot ett städ. Det är till stor del dessa liar som i dag finns att köpa på marknaden och många kurser utgår från just knacklien. Att intresset för lien ökar är positivt eftersom fler börjar slå sina marker och de värden som kommer med lieslåttern kan då bevaras. Men samtidigt riskerar vi att tappa kunskap om vårt traditionella arv. Syftet med den här undersökningen har varit att dokumentera kunskaper från några utövare av lien och slipbladet i dag och även få en bild av var deras kunskap härstammar ifrån. Målet har även varit att se vilka kunskaper som är gemensamma alternativt skiljer sig åt samt vilka svårigheter utövarna ser med att bevara hantverket.

Undersökningen har genomförts genom två djupare intervjuer och två mer övergripande intervjuer med utövare av lien och slipbladet i dag. De mer ingående intervjuerna har genomförts på plats och de andra har genomförts via telefon. Intervjuerna har varit semistrukturerade där vissa frågeområden valts ut inför intervjuerna som stöd. Urvalet har skett genom kontakt med två personer som har ett stort kontaktnät kring de som utövar lieslätter i dag samt genom att en av de intervjuade vunnit pris för sitt brukande av ängar. Målet under intervjuerna har inte varit att gå in på detaljer kring olika moment utan har varit att få en övergripande bild av de kunskaper som framkommer. Vid de mer ingående intervjuerna har utövarna varit boende geografiskt så att det möjliggjort intervjuer på plats vilket har gjort att spridningen av kunskap i landet inte har kunnat bli särskilt stor. Förutom intervjuerna i arbetet föregås dem av en kunskapssammanställning som gjorts kring lien i Sverige både genom nyare och något äldre källor. Kunskapssammanställningen innehåller historik om liens framväxt och följer sedan delarna lieorvet, liebladet samt skärpningen av lien. Det ingår i dessa delar olika inställningar av lien, liesmidet samt slipning och andra skärpningsmetoder. Det ingår även ett avsnitt i arbetet som berör begreppet tradition och traditionsbrott.

Under arbetet presenteras samtliga intervjuer var för sig. De mer ingående intervjuerna följer en struktur där det först beskrivs en bakgrund kring de intervjuade och hur deras kunskaper kring lien växt fram. Sedan följer kunskaper kring liebladet, inställningar av liebladet, slipning, brynet och andra skärpningsmetoder, orv samt de fördelar som utövaren ser med lien och slipbladet. De två mer övergripande intervjuerna börjar som de tidigare med en bakgrund kring de intervjuade och hur deras kunskaper kring lien växt fram. Sedan presenteras övriga resultat i en tabell med information om vilket orv, blad, slipsten och andra skärpningsmetoder som används samt för- och nackdelar med slipbladet.

Det som framkommer under arbetet är att tre av de intervjuade redan under uppväxten kommit i kontakt med lien och fått lära sig av äldre familjemedlemmar. Samtliga de intervjuade har sedan fått ytterligare kunskap med sig av andra äldre personer, som inte varit familjemedlemmar men som förr deltagit under arbetet med lien. Det innebär att samtliga personer fått med sig traderad kunskap i någon form, alltså där kunskapen förs vidare, inte alltid från någon familjemedlem men från äldre med kunskap. I övrigt kommer deras kunskap från texter, liekurser, egen erfarenhet eller andra sammankomster kring lien. Vissa är även

med och håller eller har varit med och hållit i någon liekurs. I grunden har samtliga också ett intresse för natur, kultur eller landskapsvård och därmed ett intresse för att bevara våra ängar. Genom att de intervjuade har fått kunskaper från många olika kanaler har det möjliggjort att deras kunskap har blivit bred.

Samtliga intervjupersoner har därmed en omfattande kunskap med sig om lien. Beroende på det syfte som deltagarna har med sitt utövande av lien skiljer det sig något åt vilken kunskap som blir viktig samt vilket orv eller blad som används. Någon av de intervjuade har som utgångspunkt att bevara slåtterängarna eller fortsätta slåttern som tidigare generationer har påbörjat. Då blir fokuset att få ett redskap som klarar av slåttern på just den platsen, som gör det praktiskt möjligt. Någon annan av de intervjuade är kursledare på många liekurser och då blir fokuset istället att sammanfatta en baskunskap och att få tag i redskap eller en lie som kan vara bra och även tillgänglig för många.

Det framkommer i intervjuerna att det skiljer sig åt kring vilka lieblad som utövarna använder, två använder äldre laminerat blad (blad med en bit inlagt stål med mjukare järn runt om) och två använder nyare helstålsblad. Här spelar syfte med utövningen in men även tillgänglighet. Någon som håller i kurser har exempelvis behov av att få tag i blad som är tillgängliga för många och de nya bladen har då blivit valet. De utövare som har som syfte att slå ängar eller åkrar på en viss plats samt har äldre blad tillgängliga i rätt utförande och i rätt längd väljer istället dem. Det finns fortsatt i dag många blad kvar på gamla gårdar och på begagnatmarknaden men bladen tillverkas inte längre. Liesmidet som en gång var omfattande och högt aktat i Sverige är inte möjligt att återgå till i dag och även om det finns enstaka liesmeder som smider laminerade blad i dag blir de tyvärr för dyra för många utövare.

Det ges en gemensam bild över slipningen av liebladet exempelvis gällande eggen, var bladet placeras och hur vattnet används för att kontrollera slipningen. Det framkommer dock att vid slipningen av ett laminerat blad blir fokuset att få det inlagda stålet i mitten vilket inte är en faktor då ett helstålsblad slipas. Som slipstenar används äldre gotländska sandstenar, Orsastenen från Dalarna eller inköpta stenar från en maskinfirma och en slöjdsal. Det framkommer att det enbart går att köpa Orsastenen ny i dag men någon av de intervjuade menar även att det fortfarande relativt enkelt går att få tag på slipstenar på begagnatmarknaden. När tillgängligheten på stenar behöver vara större, som vid kurser eller vid slåttersammankomster blir det dock svårare. Många har i dag svårt att förvara en slipsten hemma, det är svårt att få tag på en sten som ny användare och då även att lära sig slipningen. Vid slåttersammankomster kan det lösas genom att någon person slipar upp flertalet blad inför slåttern. Den intervjuade som håller i många kurser har också valt att slipa bladen med vinkelslip för att förenkla för användare som inte har tillgång till någon slipsten.

Det ges i undersökningen en relativt gemensam information om underhållningen av eggen. Samtliga nämner att de försöker behålla den slipade eggen från slipstenen så länge som möjligt. Här handlar det mer om skillnad i detaljer exempelvis kring vilka redskap som används. I de intervjuer där det pratats om inställning av lien ges det också liknande beskrivningar förutom detaljer kring hur mätningen går till eller där vissa justeringar kan skilja sig något såsom jordläggningsvinkeln. Samtliga utövare använder sig främst av träorv. Tre av de intervjuade tillverkar egna orv medan den intervjuade som håller i mycket kurser även här väljer orv utifrån att det ska kunna vara tillgängligt för många. Det framkommer som positivt med slipbladet att den håller skärpan längre än knackbladet och därför behöver underhållas mindre under arbetet. Slipbladet nämns även vara fördelaktigt i steniga, buskiga

och ojämna marker. Det anges även positivt att använda slipbladet utifrån att det traditionellt har använts i Sverige och därför visar på vårt kulturella arv.

De slutsatser som förs fram ifrån undersökningen är att för att kunna fortsätta använda lien och slipbladet behöver det finnas förutsättningar för ett fortsatt utövande. I dag skiljer sig fältet åt, allt från dem som använder gamla blad och äldre slipstenar till dem som på kurser möter nya slipblad som skärps med vinkelslip. Det är naturligt att hantverk och traditioner utvecklas och förändras i takt med samhället men samtidigt kan det vara svårt att inte tappa bort det ursprungliga när många förändringar sker. För att bevara den äldre hantverkstraditionen med laminerade blad och slipstenar även för kommande generationer hade det behövts ett gemensamt engagemang för att samla in blad och slipstenar. På platser där vi vill visa på äldre hantverkstraditioner såsom i kulturresevat skulle de äldre bladen bli ett naturligt val där de kan visas och traditionen bevaras. De utövare som i dag använder de gamla bladen bär på mycket kunskap som då blir viktig att ta tillvara.

För nya användare till slipbladet där det blir svårt att få en ingång till gamla blad handlar det istället om att inhämta mer kunskap om de nya helstålsbladen såsom vilka som finns på marknaden i dag samt för och nackdelar med dem. Här blir även en väldigt viktig fråga hur slipmomentet kan lösas och utvecklas framåt för att fortsatt kunna använda slipbladet framöver. Det finns även gemensamma områden där det skulle vara intressant med mer kunskap såsom tillverkning av underhållsverktyg för eggen. Ytterligare en fråga som tagits upp under intervjuerna är slipbladets fördelar i vissa marker. Om slipbladet har fördel i steniga, buskiga, ojämna marker behöver vi ta tillvara på det för att uttrycket i markerna inte ska förändras eller marker väljas bort på grund av att redskapet inte fungerar optimalt på platsen. Det är positivt att lien blivit mer populär, att engagerade personer driver utvecklingen framåt så att lien blir mer tillgänglig och användningen bredare. Utmaningen blir att hitta vägar för bägge typerna av liar att ta plats i våra marker och hitta en gemensam väg framåt.

6. Käll- och litteraturförteckning

6.1 Tryckta källor

Almevik Gunnar (2014) *Perspektiv på hantverkskunskapens kunskapskultur*. I Almevik, Gunnar, Höglund, Sara & Winbladh, Anna (red.) (2014). *Hantverkare emellan*. Mariestad: Hantverkslaboratoriet, [Göteborgs universitet]

Gustavsson, Karin (2009). *Naturen som kultur: Mårten Sjöbeck och bondens landskap*. I Tunón, H (red.) 2009. *Kunskap, föreställningar, natursyn, hållbar utveckling: om mötet mellan myndigheter, lokalsamhällen och traditionella värderingar*. CBM:s skriftserie 32. Naptek, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.

Edblom Allan (2018). *Noteringar från slåtterdag Wij trädgårdar 2018-07-04*. Efter slåtterdag på Wij trädgårdar i samverkan mellan Naturskyddsföreningen i Gävle, Kultur och landskap, Ekotorget, Studieförbundet och Wij Trädgårdar i Ockelbo.

file:///C:/Users/anna_/Desktop/Landskapsv%C3%A5rd%20Samlad%20information/Examens%20kurs%20f%C3%B6r%20kandidatexamen%20V23,%20KLV601/Artiklar%20dokument%20inl%C3%A4mning%205/Noteringar%20fr%C3%A5n%20sl%C3%A4tterdagen%20Wij%20Tr%C3%A4dg%C3%A5rdar.pdf [2023-01-20]

Eklundh, Bertil, Nilsson, Hjalmar & Carlsson, Carl Gottfrid Emanuel (1946). *Arbetsledaren: praktisk handbok för lantbruksbefäl*. Stockholm: Lantbruksförbundets tidskriftsaktiebolag

Erixon Sigurd (1931) *Lantmannens lätta redskap*. I Wallin, Sigurd & Erixon, Sigurd (red.) (1931). *Svenska kulturbilder Bd 5 Del IX och X*. Stockholm: Skoglund

Hallin, Anette & Helin, Jenny (2018). *Intervjuer*. Upplaga 1 Lund: Studentlitteratur

Kungliga vetenskapsakademien (2022). *Slätter med lie och matematiska färdigheter belönas* [Artikel].

<https://www.kva.se/nyheter/sture-centerwalls-pris-och-stromer-fernerska-beloningen/> [2023-02-28]

Lamm Jan Peder (1977). *Om liar och liesmide*. I *Fataburen: Nordiska museets och Skansens årsbok*, Stockholm: Nordiska museets förslag. S. 107–140.

Lennartsson, Tommy & Westin, Anna (2019). *Ängar och slätter: historia, ekologi, natur- och kulturmiljövård*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-5938>

Lundström Per (1954) *Slipstenshuggning på Gotland*. I RIG Årgång 37 Häfte 4. Tidskrift utgiven av föreningen för svensk kulturhistoria i samarbete med Nordiska museet och folklivsarkivet i Lund.

Nyman Anders (1951) *Brynetavlan – ett säreget liebryne*. I Erixon, Sigurd (red.) (1951). *Liv och folkkultur i Breared, Halland*. Stockholm.

Persson, John & Nilsson, Nils Östen (1988). *Lien och dess marker*. Ljungby: Studieförb. Vuxenskolan

Stenholm Jakobsen, Rune (2015). *Liehandboken* [Elektronisk resurs]. Mariestad: Hantverkslaboratoriet, Göteborgs universitet Tillgänglig på Internet: <http://hdl.handle.net/2077/38535> [2023-01-18]

6.2 Bildförteckning

Figur 1. *Lie och bryne på brynebocken*. Broman, Sune (2014) [fotografi].

Figur 2. *Lien*. Lundgren, Anna (2023) [illustration]

Figur 3. Stenholm Jakobsen, Rune (2015) *Liehandboken*. [Elektronisk resurs]. Mariestad: Hantverkslaboratoriet, Göteborgs universitet [illustration]. Tillgänglig på Internet: <http://hdl.handle.net/2077/38535> [2023-01-18]

Figur 4. Stenholm Jakobsen, Rune (2015) *Liehandboken*. [Elektronisk resurs]. Mariestad: Hantverkslaboratoriet, Göteborgs universitet [illustration]. Tillgänglig på Internet: <http://hdl.handle.net/2077/38535> [2023-01-18]

Figur 5. *Olika lieorv*. Lundgren, Anna (2023). Kalkylering gjord utifrån illustrationer i Erixon, Sigurd (1931). *Lantmannens lätta redskap*. I Wallin, Sigurd & Erixon, Sigurd (red.) (1931). Svenska kulturbilder Bd 5 Del IX och X. Stockholm: Skoglund

Figur 6. Söderberg & Haak Aktiebolag Stockholm 2 (1912) *AX-LIAR från Gislaveds liefabrik*. A.B Hasse W Tellbergs boktryckeri. Stockholm [illustration].

Figur 7. Persson, John & Nilsson, Nils Östen (1988). *Lien och dess marker*. Ljungby: Studieförb. Vuxenskolan [illustration].

Figur 8. Söderberg & Haak Aktiebolag Stockholm 2 (1912) *AX-LIAR från Gislaveds liefabrik*. A.B Hasse W Tellbergs boktryckeri. Stockholm [illustration].

Figur 9. Härmän Taonta Alahärmä (u.å). *Liekniv 55 cm*. Produktkatalog [fotografi]. https://www.harmantaonta.fi/pages/harmantaonta.sf/sv_SE/?ObjectPath=/Shops/2017040601/Products/2009 [2023-02-28]

Figur 10. *Liebladets olika delar*. Lundgren, Anna (2023) [illustration]. Kalkylering gjord utifrån en illustration i Stenholm Jakobsen, Rune (2015) *Liehandboken*. [Elektronisk resurs]. Mariestad: Hantverkslaboratoriet, Göteborgs universitet Tillgänglig på Internet: <http://hdl.handle.net/2077/38535> [2023-01-18]

Figur 11. Stenholm Jakobsen, Rune (2015) *Liehandboken*. [Elektronisk resurs]. Mariestad: Hantverkslaboratoriet, Göteborgs universitet [illustration]. Tillgänglig på Internet: <http://hdl.handle.net/2077/38535> [2023-01-18]

Figur 12. Stenholm Jakobsen, Rune (2015) *Liehandboken*. [Elektronisk resurs]. Mariestad: Hantverkslaboratoriet, Göteborgs universitet [illustration]. Tillgänglig på Internet: <http://hdl.handle.net/2077/38535> [2023-01-18]

Figur 13. *Förändring av brommens/tångens vinkel*. Lundgren, Anna (2023) [illustration]

Figur 14. Stenholm Jakobsen, Rune (2015) *Liehandboken*. [Elektronisk resurs]. Mariestad: Hantverkslaboratoriet, Göteborgs universitet [illustration]. Tillgänglig på Internet: <http://hdl.handle.net/2077/38535> [2023-01-18]

Figur 15. *Överställd och underställd lie*. Lundgren, Anna (2023) [illustration].

- Figur 16. Stenholm Jakobsen, Rune (2015) *Liehandboken*. [Elektronisk resurs]. Mariestad: Hantverkslaboratoriet, Göteborgs universitet [illustration].
Tillgänglig på Internet: <http://hdl.handle.net/2077/38535> [2023-01-18]
- Figur 17. Persson, John & Nilsson, Nils Östen (1988). *Lien och dess marker*. Ljungby: Studieförb. Vuxenskolan [fotografi].
- Figur 18. Persson, John & Nilsson, Nils Östen (1988). *Lien och dess marker*. Ljungby: Studieförb. Vuxenskolan [fotografi].
- Figur 19. Persson, John & Nilsson, Nils Östen (1988). *Lien och dess marker*. Ljungby: Studieförb. Vuxenskolan [fotografi].
- Figur 20. Persson, John & Nilsson, Nils Östen (1988). *Lien och dess marker*. Ljungby: Studieförb. Vuxenskolan [fotografi].
- Figur 21. Persson, John & Nilsson, Nils Östen (1988). *Lien och dess marker*. Ljungby: Studieförb. Vuxenskolan [fotografi].
- Figur 22. Persson, John & Nilsson, Nils Östen (1988). *Lien och dess marker*. Ljungby: Studieförb. Vuxenskolan [fotografi].
- Figur 23. *Olika lieblad*. Lundgren, Anna (2023) [fotografi]
- Figur 24. *Märke med klöver*. Lundgren, Anna (2023) [fotografi]
- Figur 25. *Smedens märkning INS*. Lundgren, Anna (2023) [fotografi]
- Figur 26. *Märkning MMS*. Lundgren, Anna (2023) [fotografi]
- Figur 27. *Slipfasen*. Lundgren, Anna (2023) [fotografi]
- Figur 28. *Diamantbryne*. Lundgren, Anna (2023) [fotografi]
- Figur 29. *Bryna*. Lundgren, Anna (2023) [fotografi]
- Figur 30. *Strigel*. Lundgren, Anna (2023) [fotografi]
- Figur 31. *Strigling*. Lundgren, Anna (2023) [fotografi]
- Figur 32. *Avstånd mellan handtag*. Lundgren, Anna (2023) [fotografi]
- Figur 33. *Michaels orv*. Lundgren, Anna (2023) [fotografi]
- Figur 34. Swedin, Per (2000-tal). Exakt årtal är inte angett. Bilden är tagen i Kronobergs läns Slåttergilles verksamhet under 2000-talet [fotografi].
- Figur 35. Swedin, Per (2000-tal). Exakt årtal är inte angett. Bilden är tagen i Kronobergs läns Slåttergilles verksamhet under 2000-talet [fotografi].
- Figur 36. Swedin, Per (2000-tal). Exakt årtal är inte angett. Bilden är tagen i Kronobergs läns Slåttergilles verksamhet under 2000-talet [fotografi].
- Figur 37. Swedin, Per (2000-tal). Exakt årtal är inte angett. Bilden är tagen i Kronobergs läns Slåttergilles verksamhet under 2000-talet [fotografi].
- Figur 38. *Avstånd handtag*. Lundgren, Anna (2023) [fotografi]
- Figur 39. Swedin, Per (2000-tal). Exakt årtal är inte angett. Bilden är tagen i Kronobergs läns Slåttergilles verksamhet under 2000-talet [fotografi].
- Figur 40. *Några orv*. Lundgren, Anna (2023) [fotografi].

Figur 41. Broman, Sune (2015) [fotografi]

Kan ses på Sunes blogg: <https://sunebroman.blogspot.com/2015/07/>

Figur 42. Broman, Sune (2022) [fotografi].

Kan ses på Sunes blogg: <https://sunebroman.blogspot.com/2022/07/>

Figur 43. Broman, Sune (2022) [fotografi]

Kan ses på Sunes blogg: <https://sunebroman.blogspot.com/2022/07/>

6.3 Elektronisk källförteckning

Hantverkslaboratoriet (2017) *Lieslätter och traditionell hässjning i Orsa*. Kamera, ljud, klipp och berättarröst: Joakim Lilja. En film från Nätverket Svenska Kulturlandskap, Riksantikvarieämbetet och Hantverkslaboratoriet [Video].

<https://www.youtube.com/watch?v=MMRC5DpoIuY> [2023-03-05]

Hantverkslaboratoriet (2022) *Sigdspånet, det gotländska brynet till lien*. Avsnitt 7 i filmserien En gotländsk lie - traditionell ängshävd på södra Gotland [Video].

<https://www.youtube.com/watch?v=ZEnr4MMO4HY&list=PLGXWopI5Juwnl9EBPNG23YpUizByelQDo&index=7> [2023-02-05]